Graham E. Fuller

YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Müslüman Dünyada Kilit Bir Aktör Olarak Türkiye

Çeviren: Prof. Dr. Mustafa Acar

10. Baskı

Graham E. Fuller

Yeni Türkiye Cumhuriyeti

Müslüman Dünyada Kilit Bir Aktör Olarak Türkiye

The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World

Çeviren: Mustafa Acar

Eksi Kitaplar: 8
10. Baskı: Haziran 2017;
1-9. Baskılar: 2008-2011 (Timaş Yayınları)

ISBN 13: 978-605-9305-09-9

Copyright © 2015, Eksi Kitaplar
Copyright © 2007, Endowment of the United States Institutes of Peace Press

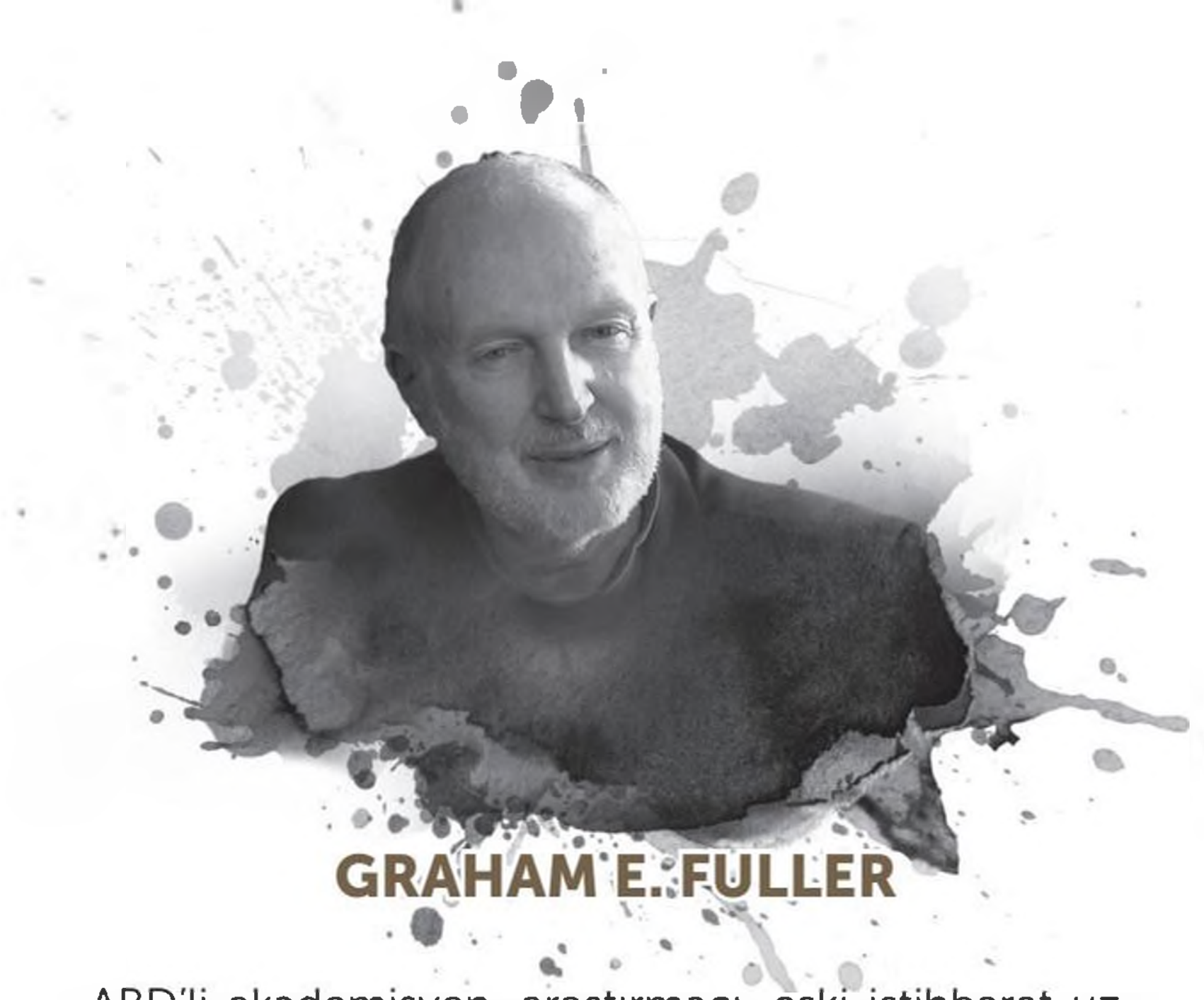
Bu kitap ilk olarak İngilizcede, Endowment of the United States Institutes of Peace Press tarafından, The New Turkish Republic *ismiyle basılmıştır. Bu Eser'in müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.*

Yayına Hazırlayan: Selçuk Durgut
Kapak Tasarımı: Furkan Şener *(www.furkansener.com)*
Sayfa Tasarımı: Eksi Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaası
Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 • Faks: (312) 384 34 37 • Sertifika No: 25744

eksi kitaplar

Adres: Kavaklıdere Mh. Bardacık Sk. No: 8/1 Küçükesat, Ankara • Telefon/Faks: (312) 434 44 64
E-Mail: info@eksikitaplar.com • Web: www.eksikitaplar.com • Sertifika No: 25787

GRAHAM E. FULLER

ABD'li akademisyen, araştırmacı, eski istihbarat uzmanı. Harvard Üniversitesi'nde Türkiye, Orta Doğu ve Rusya ile ilgili konular üzerinde uzun zaman çalıştı. Yirmi yıl boyunca Türkiye, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen, Afganistan ve Hong Kong'da CIA operasyon şefi olarak görev yaptı.

Daha sonra küresel tahminler için CIA'de baş analistliğe atandı. CIA'de geçirdiği 25 yılın ardından, 1988 yılında bu kurumdan ayrılarak ABD'nin başlıca düşünce kuruluşlarından biri olan RAND'e kıdemli siyaset bilimci olarak katıldı. 2004'te Kanada'ya taşındı ve Vancouver'daki Simon Fraser Üniversitesi'nde "Adjunct" Profesör oldu. İlgi ve çalışma alanları olan İslam, Orta Doğu ve Asya'dan hiç kopmayan Fuller, İslamî köktencilik, Şii İslam ve Arap, Türk, Kürt ve Fars siyaseti üzerine birçok kitap yazdı. Neredeyse bir düzineye ulaşan kitapları arasında Türkçeye de çevrilmiş olan *Siyasal İslamın Geleceği*, *İslamsız Dünya* ve *Türkiye ve Arap Baharı* gibi kitaplar vardır. *Siyasal İslamın Geleceği* ve *Türkiye ve Arap Baharı*'nın da mütercimi olan Mustafa Acar'ın çevirdiği elinizdeki *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, ilk olarak 2008 yılında yayımlandı. Son olarak *Breaking Faith* adlı bir casusluk romanı da yazmış olan Fuller, Türkiye ve Orta Doğu üzerine en yetkin uzmanlardan biri olarak tanınmaktadır.

ÖZET İÇİNDEKİLER

1. TARİHSEL MERCEK
2. OSMANLI DÖNEMİ
3. KEMALİST DENEYİM
4. SOĞUK SAVAŞ ARA DÖNEMİ
5. MÜSLÜMAN DÜNYAYA YENİ AÇILIMLAR
6. TÜRK İSLAMININ YENİDEN YÜKSELİŞİ
7. MÜSLÜMAN DÜNYAYA YÖNELİK AK PARTİ POLİTİKALARI
8. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL ETKİSİNİN TEMELLERİ
9. TÜRKİYE VE SURİYE
10. TÜRKİYE VE IRAK
11. TÜRKİYE VE İRAN
12. TÜRKİYE VE İSRAİL
13. TÜRKİYE İLE MISIR, SUUDÎ ARABİSTAN, KÖRFEZ ÜLKELERİ VE AFGANİSTAN ARASINDAKİ İLİŞKİLER
14. TÜRKİYE VE AVRASYA
15. TÜRKİYE VE AVRUPA
16. TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
17. TÜRKİYE'NİN GELECEĞİYLE İLGİLİ DIŞ POLİTİKA SENARYOLARI

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ TAKDİMİ 17

YENİ BASKIYA ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ 19

TAKDİM 25

TEŞEKKÜR 31

GİRİŞ 33

Türkiye Orta Doğu'da mıdır? 33

Kuşbakışı Türkiye 35

Türkiye'nin ABD İçin Önemi 40

Türkiye'nin Değişen Rolü 41

Kitabın İddiası 42

Kitabın İçerik Düzeni 45

KISIM I

TÜRKİYE'NİN TARİHSEL YÖRÜNGESİ

1. TARİHSEL MERCEK 49

Türklerin Orta Doğu'ya Karşı Tutumu 49

Tarihle İlgili Çatışan Görüşler 50

Kemalist Görüş: Türkiye'nin Tarihten Radikal Kopuşu 51

Tarihçi Görüş: Türk Tarihinde Devamlılık 54

Döngüsel/Diyalektik Görüş 56

Yeni Türkiye ve Yeni Dış Politika 58

2. OSMANLI DÖNEMİ 61

Osmanlı Deneyimi: İyi mi, Kötü mü? 61
Osmanlı'nın Meşruiyeti – ve Mirası 62
"Osmanlıcılık" – Geleceğe Dönüş 62
Araplar ve İmparatorluğun Dağılması 64
Arap Milliyetçiliği, Türk Milliyetçiliğine Karşı 65
Pan-İslamizmin Doğuşu 66

3. KEMALİST DENEYİM 69

Kemalistlerin Müslüman Dünyadan Kopuşu 69
Türk Devletini ve Milletini Yeniden İnşa Etmek 69
Halifeliğin Kaldırılması ve Bunun Uluslararası Etkisi 71
Müslümanların Reddedilmişlik Duygusu 72
Türklerin Arap Dünyasını Kötülemesi 74
Dahilî "İslamî Tehdit" 75
Irak ve Musul Üzerindeki İhtilaf 77
Suriye ve Hatay/İskenderun 77
İran 79
Sonuç 79

4. SOĞUK SAVAŞ ARA DÖNEMİ 81

Türkiye Batı Safında 81
Yükselen Sovyet Tehdidinin Etkisi 81
Orta Doğu Savunmasında Batılı Bir Unsur Olarak Türkiye 82
Washington ile Aynı Safta Yer Alma Krizleri 85
Arap Dünyası ile İdeolojik Kapışma 85
Bölge Devletleri ile İlişkiler 87
Sonuç 88

5. MÜSLÜMAN DÜNYAYA YENİ AÇILIMLAR 89

Orta Doğu ile Artan Ekonomik İlişkiler: 1970-1980 89

İran-Irak Savaşı 91
Özal Dönemi 91
1991 Körfez Savaşı 92
Politika Yapıcılar Olarak İslamcılar: Birinci Raunt 93
İslamî Bankacılık 98
İslam Konferansı Örgütü 101
Suriye Boyun Eğiyor 101
Sonuç 102

6. TÜRK İSLAMININ YENİDEN YÜKSELİŞİ 105
Adalet ve Kalkınma Partisi 105
AK Parti İslamcı mıdır ? 110
Fethullah Gülen Hareketi 117
Eğitim 119
Şiddet ve Aşırılıkçılık 120
Medya Kullanımı 121
Hareket Gerçekten de Apolitik midir? 121
Yüksek Derecede Kabul Edilebilirlik 122
Bir Ulusal İslam Vizyonu 124
"Türk İslamı" Diye Bir Şey Var mı? 124
Entellektüel Tolerans ve Sorgulama: Abant Platformu 130
Sonuç 134

KISIM II
TÜRKİYE'NİN MÜSLÜMAN DÜNYA VE ÖTEKİ ÜLKELERLE İLİŞKİLERİ

7. MÜSLÜMAN DÜNYAYA YÖNELİK AK PARTİ POLİTİKALARI 137
Arap Ülkeleri 138

Irak 141
Suriye 142
İran 144
Filistin 147
İsrail 148
İsrail ve Saddam Sonrası Irak 150
Lübnan 150
İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 151
Sonuç 154

8. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL ETKİSİNİN TEMELLERİ 157

Ordu 158
Barış Gücü 160
Ekonomik ve Finansal Faktörler 161
İşgücü İhracatı 162
Türkiye'nin Orta Doğu ile Olan Dış Ticareti 162
Enerji 163
Gaz 163
Boru Hatları 165
Su Siyaseti 166
Ulus-ötesi Etnik Sorunlar 167
Kürt Sorunu 167
Kürt Sorununun Ulus-Ötesi Boyutları 171
Pan-Türkizm 173
Kültür 173
Sonuç 173

9. TÜRKİYE VE SURİYE 175

Dönüşen Bir İlişki 175
Kimlik Sorunları 176

Sınır İhtilafları 177
Soğuk Savaş Rekabeti 178
Su Sorunları 178
Kürt Sorunu 179
İsrail ile İlişkiler 180
Sonuç 180

10. TÜRKİYE VE IRAK 183

Düşmanlıktan Kargaşaya 183
Sınır Sorunları: Musul 184
İran-Irak Savaşı (1980–88): "Faydalı Savaş" 184
1991 Körfez Savaşı Felaketi 186
2003 Körfez Savaşı–İstenmeyen Savaş 189
Kerkük ve Türkmenler 190
Yeni Mülâhazalar 191
Ekonomik Boyut 194
Sonuç 195

11. TÜRKİYE VE İRAN 199

İhtiyatlı Bir Bir arada Var olma 199
Dinî Faktör 202
Irak Gerginlikleri 203
Ulus-Ötesi Azınlık Çıkarları 203
Terörizm 206
Ekonomik Faktörler 207
Uluslararası Güvenlik Kaygıları 210
Nükleer Sorunlar 210
Sonuç 211

12. TÜRKİYE VE İSRAİL 213

Türk Düşüncesinde Filistin'in Rolü 214
Türk-İsrail İlişkilerinde Askerî Faktör 215
Sivil İşbirliği 218
Sarkaç Geri Geliyor 220
Sonuç 222

13. TÜRKİYE İLE MISIR, SUUDÎ ARABİSTAN, KÖRFEZ ÜLKELERİ VE AFGANİSTAN 225

Türkiye ve Mısır 225
Türkiye ve Suudî Arabistan 228
Türkiye ve Afganistan 231

14. TÜRKİYE VE AVRASYA 235

Alternatif Ortaklıklar mı? 235
Türk Düşüncesinde Kafkaslar ve Orta Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü 242
Kafkaslar 245
Azerbaycan 245
Gürcistan 250
Orta Asya 251
Türkmenistan 252
Özbekistan 253
Kazakistan 254
Kırgızistan 254
Çin 254
Balkan Müslümanları 257
Sonuç 258

15. TÜRKİYE VE AVRUPA 261

16. TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 269

Büyümekte Olan Çekincelerin Tarihçesi 269
Türk-Amerikan Gerginliğinin Kaynakları 270
Türk ve ABD Çıkarları Birbiriyle Uyumlu mudur? 280
Terörizmin Temel Kaynakları Nelerdir? 281
Mevcut Durum: Keskin Bir Şekilde Farklılaşan Türk ve ABD Perspektifleri 283

KISIM III

TÜRKİYE'NİN GELECEK YÖRÜNGESİ

17. TÜRKİYE'NİN GELECEĞİYLE İLGİLİ DIŞ POLİTİKA SENARYOLARI 291

Washington-Merkezli Bir Politika 292
Avrupa-Merkezli Bir Politika 295
Ankara-Merkezli Bir Politika 297
Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Vizyonu 297
Sedat Laçiner'in Stratejik Vizyonu 300
Sonuç 302

SONUÇ 309

Türk-Amerikan İlişkilerinin Bölge Üzerindeki Etkisi 312

SONNOTLAR 315

DİZİN 335

YAYINCININ TAKDİMİ

O KURLARIN –HER ZAMAN DEĞİLSE DE SIKLIKLA– takdim, önsöz, sunuş ve teşekkür bölümlerini geçtiğini bilmemize rağmen bir takdim de biz eklemeden edemedik. Yayıncının kendisini uzun uzadıya izahı pek alışıldık ve beklendik bir durum değildir. Ancak, elinizde tuttuğunuz kitabın dokunduğu bazı hassasiyetler sebebiyle bir iki söz etmek istiyoruz.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk baskısı 2008'de ABD'de yapılmış; Türkçe edisyonu da aynı yıl içinde Timaş Yayınları tarafından yayınlanmıştı. Aradan geçen yıllar içinde metne verilen referanslarla Türkiye'de yeni bir siyasî jargon ve slogan dağarcığı oluştu. Bunlar metnin bağlamından bağımsızlaşarak yaygınlaşsa da bu kitap, bir döneme damga vuran eserlerden biri olarak hep hatırlandı.

Aradan geçen yıllar içinde Fuller'ın Yeni Türkiye'si hakkında Batı'da; Fuller ve Batı hakkında da Türkiye'deki kanaatler oldukça dalgalandı. Köprünün altından çok sular aktı... Bunların tarihçesini vermek ve yorumlamak, bura-

da, bizim girişeceğimiz bir iş değil. Ancak kitabın yayınlanma tarihçesini kısaca anlatmak istedik.

15 Temmuz öncesi, 2016 Haziran'ında, Graham Fuller'ın *Türkiye ve Arap Baharı* isimli kitabını yayınladığımızda, takip eden bir-iki ay içinde *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*'nin tıpkı basımını yapmayı planlıyorduk. Tabiî ki Türkiye'de bir-iki ay oldukça uzun bir süre. Bu niyetimiz, Fuller'ın isminin başka büyük ve kirli planların içinde sıkça zikredilmesiyle akamete uğradı. Uzun bir süre kitabı yayınlama fikrinden uzak durduk.

Ancak geldiğimiz noktada, Yeni Türkiye'nin kapıları açılırken bunun ilk anonsunu yapan isimlerden biri olan Fuller'ın *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* metninin tekrar okurla buluşmasının evla olacağına ikna olduk. Kitabın ne zaman yayınlanacağına dair okurlardan sürekli gelen sorular da baskı sürecine geçmemizde etkili oldu.

Metin 2008'de yayınlanmış olsa da yazımı 2006'ya dayanıyor. Aradan geçen zaman, Türkiye gibi bir ülke için neredeyse bir çağa tekabül ediyor. Bu çağ içinde yaşananlar ışığında metni dipnotlarla güncellemeyi düşündüysek de bundan vazgeçtik. Zira ta 2006 yılında, hele hele Türkiye hakkında yazılan bir metni güncellemenin zorluğu bir yana bu, bundan bir ay sonra bile boşa gitmiş olabilecek bir girişim olabilir. Bu güncellemeyi yapmamak okuru da biraz çalıştırmak anlamına gelecek belki; ama iyi yanından bakıp bunu daha yoğun ve derin bir okuma fırsatı olarak görecek okurlara selamlarımızı sunarız.

Haziran 2017
Ankara

YENİ BASKIYA ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

15 Temmuz olaylarına adı karıştığı ya da karıştırıldığı için Graham Fuller'ın bugün Türkiye kamuoyunda sevilmeyen, şiddetle eleştirilen, "istenmeyen adam"lardan biri haline geldiği malûm. Olaylar sırasında Türkiye'de bulunduğuna dair hakkında ileri sürülen iddialar her ne kadar kesin olarak kanıtlanmış olmasa da, bir insanın kamuoyundaki imajının yıpranması için çoğu kez söylentiler ve algı yeterli olabilmektedir. Bu iddiaların gerçek olup olmaması bir yana, darbe girişiminin ardında Gülen Hareketi'nin olduğuna inanmadığına dair yazdıkları bendeniz dahil pek çok kişi için tam bir hayal kırıklığı olmuş, Fuller'ın imajını büyük ölçüde yıpratmıştır.

Nitekim o meş'um darbe girişiminden kısa bir süre sonra, 27 Temmuz 2016 tarihinde, *World Bulletin* (Dünya Bülteni) adlı internet gazetesinde yayımlanan yazımda, Fuller'ın bu talihsiz yorumunu sert bir şekilde eleştirmiş; 2012 başından itibaren birbiri ardına yaşadığımız tecrübeler, ortaya çıkan ifşaat, fecaat ve itiraflarla birlikte bu mel'un yapının Türkiye kamuoyunun gözünde bir hayır ve

eğitim hareketi olmaktan çıkıp, giderek bir Paralel Devlet Yapılanması'na (PDY), ve nihayet bir silahlı terör örgütüne (FETÖ) dönüştüğüne işaret etmiştim.* Kısacası açık ve net bir şekilde söyleyelim ki, "Gülen Hareketi" ya da bugün Türkiye kamuoyunda hemen herkes tarafından benimsenmiş adıyla FETÖ konusunda Fuller'ın görüşlerine kesinlikle katılmıyoruz; bu yapının şiddete bulaşıp bulaşmayacağı konusunda biz kendisinin yorumlarına değil, kendi gördüklerimize ve şahit olduklarımıza itibar ediyoruz. Bu bağlamda söz konusu yapının masum bir hayır ve eğitim hareketi olmaktan çoktandır çıktığını, önce PDY, sonra da FETÖ'ye dönüştüğünü düşünüyoruz.

Buna rağmen Fuller'ın *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* adlı eserinin yeniden yayımlanması ve buna önsöz yazmanın gerekçesi konusunda kafası karışıklar olabilir; bu konuyu netleştirmekte fayda var.

Öncelikle, "at izinin it izine karıştığı", kifayetsiz muhterislerin kendi günahlarını örtbas etmek veya hasımlarından kurtulmak veya kin duyduklarından intikam almak ya da kendilerine kariyer fırsatı yaratmak gibi gayelerle, önlerine geleni FETÖ'cülükle suçladığı sıkıntılı bir dönemden geçiyoruz. Bu tür mesnetsiz, kötü niyetli suçlamalardan fazlasıyla mağduriyet yaşamış bir insan olarak, Fuller konusundaki tavrımızı, bu Önsöz vasıtasıyla netleştirmiş oluyoruz. FETÖ konusunda Fuller ile taban tabana zıt düşünüyoruz; bu konuda "herkes kendi yoluna" diyoruz. Hukuk içinde kalarak, kuruların yanında yaşları yakmadan, intikam değil adalet peşinde koşarak, hukukun temel-evrensel ilkelerini gözeten adil bir yargılama yapmak şartıyla, FETÖ

---

* http://www.worldbulletin.net/mustafa-acar/175482/the-west-keep-reading-turkey-wrong-it-is-a-shame; http://media.dunyabulteni.net/file/2016/temmuzdarbesi-12345.pdf

ve benzeri karanlık yapılarla mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi gerektiğini düşünüyoruz...

İkincisi, toptan kabulcü tavırlar kadar toptan reddiyeci tavırların da yanlış olduğunun altını çizelim. Bir insanın bir konuda hata yapması, yanlış şeyler söylemesi, her konuda söylediklerini otomatik olarak hükümsüz kılmaz. Fuller FETÖ konusunda yanılıyor, önyargılı davranıyor, isabetsiz yorumlar yapıyor olabilir. Ancak bu durum Fuller'ın Yeni Türkiye Cumhuriyeti konusunda, Orta Doğu konusunda, Türkiye'nin yeni dünyadaki ve Orta Doğu'daki yeri, Batılı ülkeler ve komşularıyla ilişkileri ve genel olarak dünyanın gidişatı konusunda söylediklerini toptan geçersiz, isabetsiz, yanlış kılmaz.

Sevelim, sevmeyelim, Fuller gerek eski bir istihbaratçı, gerekse bir analist, stratejist ve siyaset bilimci olarak Orta Doğu'yu en iyi tanıyan, söyledikleri dikkate alınan, en tanınmış uzmanlardan biri. Söylediklerini ister olumlu, ister olumsuz bir bakışla değerlendirelim, bilmeli, okumalı, anlamalı ve gerekli dersleri çıkarmalıyız. Biz gözümüzü kapayınca veya görmezden gelince, düşünceler, analizler, değerlendirmeler ortadan kalkmıyor, onlar orada duruyor; ama biz gelişmelerin arkasında kalıyor, sıkıntılı durumlara düşüyoruz. Devekuşunun başını kuma gömmesi gerçekleri ortadan kaldırmadığı gibi, bazı konularda kendilerine kızdığımız insanların analizlerine gözümüzü kapamakla da siyasî, iktisadî, askerî, stratejik, tarihî gerçekleri istediğimiz yöne kanalize edemeyiz. Bu çerçevede Fuller'ın altı çizilmeye değer birkaç görüşüne dikkati çekelim.

Bugün devlet büyüklerimiz ve siyasîlerimizin dilinden düşürmedikleri "Yeni Türkiye" kavramını siyasî literatüre kazandıran kişilerin başında Fuller gelir. Fuller 2007 yılın-

da *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*'ni yazdığında, siyasîlerimiz dahil, henüz çoğumuzun dilinde "Yeni Türkiye" diye bir kavram yoktu. "Washington Ne Yapabilir?" başlıklı bölümünün son cümlesi olan ve kitabın anafikrini özetleyen şu cümle çok önemli: "Gelecek ne getirirse getirsin, bir şey kesindir: O eski, öngörülebilir ve sadık Amerikan müttefiki Türkiye artık tarihe karışmıştır." ABD'nin bir dediğini iki etmeyen, her talimatını ikibüklüm yerine getiren o eski Türkiye'nin değiştiğini, kendi çıkarlarını gözeten, yerine göre AB ile de, ABD ile de, hatta topyekün Batı dünyasıyla da ters düşmeyi göze alan bir Yeni Türkiye'den söz ediyor Fuller. Bundan on yıl önce yapılmış olan bu tespitin doğruluğundan şüphesi olanımız var mı? Yeni Türkiye imajının mimarlarından biri olan Cumhurbaşkanımız Sayın Erdoğan'ın konuşmalarında sık sık vurguladığı şey, esasen aynı şey değil midir?

Fuller aynı zamanda genelde Batı'nın Müslüman dünyaya yönelik politikalarını, özelde ABD dış politikasını çok net bir şekilde eleştiren uzmanlardan biridir. Müslüman dünyanın bugünkü sıkıntılı durumundan Müslüman ülkeler kadar, Batı'nın sömürgeci icraatlarının da sorumlu olduğunu; ABD'nin Orta Doğu'da "dediğim dedik"çi, dayatmacı politikalarının yanlış olduğunu; Müslüman dünyadaki İslamcı hareketlerin bölgenin dinamiklerinden beslendiğini, bunların akşamdan sabaha ortadan kalkmayacağını, söz konusu hareketlerin hepsinin birden terörist ilan edilmesi gibi toptancı yaklaşımların hiçbir işe yaramayacağını, demokrasi ve özgürlüklerle barışık İslamcı hareketlerle Batı'nın iyi ilişkiler kurmasında yarar olduğunu; Orta Doğu'da temel çatışmanın dinî veya mezhebî değil, siyasî nedenlerden kaynaklandığını vurgulayan tespitleri gerçekten de üzerinde durmaya değer tespitlerdir.

Ayrıca, Türkiye'nin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken yaşadığı sancılı süreci "lobotomi" kavramıyla tasvir etmesi ilginçtir; ülkenin 1920'li yıllarda geçirdiği kimlik değiştirme operasyonu ve yaşadığı travmayı belki de en iyi anlatan tasvirlerden biridir bu.

Nihayet Özal ile başlayan dönemin giderek bir "Yeni Türkiye Cumhuriyeti"ne evrildiğini vurgulayan Fuller, Erdoğan-Gül-Davutoğlu öncülüğünde işbaşına gelmiş hükümetler ve bunların kazandığı başarılar konusunda en övgü dolu ifadelere yer veren Batılı gözlemci ve analistlerden biridir.

Beğenelim, beğenmeyelim, sevelim veya sevmeyelim, ama bir yargıda bulunmadan önce okuyalım, anlayalım, ondan sonra yargılayalım. İmam-ı Gazali'nin müthiş tespitini hatırlayalım: "Bir düşünceyi yakından tanımadan eleştirmek, karanlığa taş atmak gibidir." Savunacaksak neyi savunduğumuzu, eleştireceksek neyi eleştirdiğimizi bilmek zorundayız, bunun için de okumalı ve siyasî önyargılarla değil, ilim ahlakıyla hareket etmeliyiz.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin daha demokratik, daha özgür, daha müreffeh bir hukuk devleti olma yolunda ilerlemesi dileğiyle...

Mustafa Acar
Haziran 2017

TAKDİM

Tam son yirmi yıldır Türkiye'de son derece önemli değişiklikler olmaktadır. Dahası, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* 21. Yüzyıl'ın ilk on yılının sonuna yaklaşırken ufukta daha fazla değişiklikler olacağından kimsenin kuşkusu yoktur. Graham Fuller tam da günümüz Türkiyesi için bir okuyucunun ihtiyaç duyduğu, ayağı yere sağlam basan bir rehber konumundadır: makûl, bilgili ve özlü. Zengin devlet tecrübesi sayesinde, gelişmelerin siyasî içerimlerini keskin bir anlayışla okuyabilmektedir. Türkiye'yi (ve Türkçeyi) bilen biri olarak Fuller, eşyaya kendi gözüyle bakabilme konusunda iyi bir şöhret edinmiştir. Hatırlıyorum da, 1990'larda bir gün bir Türk gazetesini elime aldığımda, ilk sayfanın büyük bölümünü Graham Fuller'ın resminin süslediğini fark ederek şaşırmıştım. Türkiye'nin Doğu bölgesinde, "Kürt başkenti" Diyarbakır'da idi ve uzunca bir röportaj vermişti (tabiî Türkçe). Aslında şaşırmamam gerekirdi, zira Fuller Türkiye'de de ABD'de olduğu kadar yakından tanınan biriydi.

Türkiye NATO'nun önemli bir üyesi ve İkinci Dünya

Savaşı'ndan beri Birleşik Devletler'in değer verdiği bir müttefiktir. Ancak 2003'te Irak'a yönelik Anglo-ABD işgali, ABD-Türkiye ilişkilerindeki bazı temel çelişkileri ortaya çıkarmıştır. Müttefiki ile çok az bir istişarede bulunan ABD savaş plancıları, Türkiye'nin Irak'a bir kara ve hava köprüsü olarak hizmet vereceğini basitçe varsaymışlardır. Oysa ufukta görünen işgal, Türkiye'de halk nezdinde son derece tepki çeken bir şeydi ve demokratik olarak seçilmiş parlamento ABD'nin söz konusu talebini reddetti. Bu olay Savunma Bakan Yardımcısı –Irak'ta demokrasi yanlısı– Paul Wolfowitz'e Türk hükûmetinin demokrasiye kısa devre yaptırması gerektiğini söyletmişti.* Oysa, elinizdeki eserin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de demokrasi yaşıyor ve gayet de iyi durumda.

Demokrasinin sadece altmış yaşında olduğu Türkiye'de, kendisini Cumhuriyet'in koruyucusu olarak gören ordu, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün şiar edindiği ideoloji olan Kemalizme yönelik tehditlere karşı koymak amacıyla, sisteme düzenli olarak müdahale etmiştir. Fransız laisizminden ilham alan Kemalizm, dinin devlet otoritesine teslimiyeti üzerinde ısrar eder. Bir kahraman asker ve kendi kuşağının başat bir siyasî kişiliği olan Atatürk, Türk tarihinin dev simalarından biriydi ama bir demokrat değildi. Onun Türkiye vizyonu ekonomiye ve siyasete egemen olan, otokratik bir devlet anlayışına dayanıyordu. Türkiye'nin demokratik deneyimi ancak 1950'de (Atatürk'ün ölümünden 12 yıl sonra) başlayabildi. Hatırlamakta yarar vardır ki, Cumhuriyet'in demokratik olarak seçilmiş ilk lideri olan Adnan Menderes, 1961'de ordu tarafından idam edilmişti. O günden beri, periyodik

---

* ABD talebini kabul etmek için Türk hükûmetinin demokratik süreçleri askıya alması gerektiğini ima ediyor. –*ç.n.*

olarak Kemalistler –herhangi bir ironi kastetmeden, ciddî ciddî– "demokrasiyi kurtarmak" amacıyla silahlı kuvvetlerin müdahalesini istemişlerdir.

Silahlı Kuvvetler'in periyodik darbelerine rağmen, Cumhuriyet'in sivil kurumlarının bugün daha sağlam ve istikrarlı hale gelmiş olduğundan kuşku yoktur. 1993 yılında İstanbul'u ziyaret ettiğim bir sırada Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü bana Türkiye ile Arap cumhuriyetleri arasındaki tezatı hatırlatmıştı. Elektronik medya hemen kasvetli müzik çalmaya başlamışsa da, sokaklarda askerler yoktu, hiçbir Türkün kafasında da rakip hiziplerden birinin şiddet kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışacağına dair bir endişe bulunmuyordu.

21. Yüzyıl'ın anahtar tartışma konularından biri, Müslüman toplumların demokrasiyi benimseyip benimsemeyecekleridir. Bu tartışma bağlamında, nüfusunun %98'inden fazlasını Müslümanların oluşturduğu Türkiye çok umut vaat eden bir örnek teşkil etmektedir. Üç nesil gibi kısa bir zaman zarfında Türkiye canlı, heyecanlı ve duyarlı bir demokrasi geliştirmiştir ve şu anda bu demokrasiye, kararlı bir İslamî kimliğe sahip, yetkin bir siyasî parti hükmetmektedir. Birleşik Devletler'in Irak'ta uygulamaya çalıştığı, yeterince iyi düşünülmemiş bir reçetenin aksine Türk modeli, dikkatle üzerinde durulmayı hak etmekte olup, sabırla taklit edilmeye ve benimsenmeye de layık olabilir. Altı çizilmeye değerdir ki, Türk demokratik deneyimi Müslüman toplumlarca yakından takip edilmektedir.

Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın başarılı bir şekilde liderlik ettiği iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (çoğunlukla Türkçe kısaltmasıyla, AK Parti olarak bilinir) "İslamcı" sıfatı yapıştırılır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin elit-

leri ve militan Kemalistlerin benimsediği alamet-i farika laisizmin aksine, AK Parti, Fuller'ın de ortaya koyduğu gibi, bireylerin dinî özgürlüğünü tanıyan sekülarizmden yanadır. Bunun karşısında, bazı Kemalistler, fundamentalist bir laisizm takıntısı sergilerler ki bu, aynadaki görüntüleri İslamcıların bakış açılarından daha az dışlayıcı değildir. Her halükarda, AK Parti, silahlı kuvvetlerle arasında bir geçinme tarzı bulmuştur. 2007'de generaller, parlamentonun, AK Parti'nin önde gelen simalarından Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı seçmesine tepki gösterince, Erdoğan erken seçim çağrısı yapmıştır. Yapılan seçimlerde AK Parti'nin ezici bir zafer kazanmış olduğu ülkede, Gül bugün cumhurbaşkanıdır.

AK Parti, yükselen bir Anadolu orta sınıfı tarafından desteklenmektedir. Toplumsal açıdan Kemalist girişimcilerin çoğundan daha muhafazakar olan bu orta sınıf, Türkiye'ye ve Cumhuriyet modeline sıkı sıkıya bağlıdır. Partinin seçmenlerinin benimsediği "Müslümanlık", Türk milliyetçiliğinin kıvama getirdiği bir Müslümanlıktır. Bu insanların birçoğu Nur Cemaati içinde yer alırlar, ki bu hareket, Türkiye'nin en geniş toplumsal hareketidir. Fuller'ın izah ettiği gibi, kısmen güçlü bir Türk devleti öncülüne yaslanan bu hareket, İslamî modernizme dayanmaktadır.

Her ne kadar siyasete askerî müdahale hâlâ mümkünse de, eskiye kıyasla daha az kabul edilebilir bir olgudur, hele Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolunda mücadele verdiği sürece. Türkiye'de AB üyeliği yolunda yürütülen kampanyaya AK Parti öncülük etmektedir. Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin asıl ilişkisi, anlaşılır şekilde ABD ileydi; ancak Fuller'ın de vurguladığı gibi, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu ile olan menfaatlerini de gözetmektedir. Washington politika yapıcılarının keşfetmek-

te oldukları gibi, Türkiye'nin gündemi ABD'nin gündemiyle örtüşmemektedir. Her ne kadar Washington'daki büyükelçilik Ankara için çok önemli olmaya devam etse de, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, siyasette ve ticarette Avrupa'nın öne çıkması, Türkiye'nin jeopolitik konumunun kaçınılmaz olarak getirdiği değişiklikler ve fırsatlar Türkiye'ye çok yönlü bir dış politika dikte etmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye, Orta Doğu'ya sırtını dönmüştür ki, Fuller bu olguyu "Kemalist tarihsel lobotomi"nin* bir eseri olarak nitelendirmektedir. Bölgenin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki merkezî önemine rağmen, 1990'lara kadar ne Türk resmî yetkilileri ne de bilim adamları Orta Doğu'ya doğru dürüst dikkat sarf etmişlerdir. Türk-Arap ilişkilerinde uzun süren bir kesintinin ardından bugün artık Türkiye, bölge ile bağlarını yeniden kurmaktadır. Ankara tarafından, Suriye sınırının, Başbakan Erdoğan'ın Şam'a yaptığı ziyaret sırasında, ancak 2004 yılında resmen tanınmış olması manidardır.

Türkiye, İsrail ile önemli bir stratejik ilişki geliştirmiş olmakla birlikte, bu yönelimini Orta Doğu'da geliştirmekte olduğu bir dizi başka ilişki ile de dengelemektedir. Türkiye'nin bağımsız dış politikasının en iyi göstergesi, komşusu, önemli bir ticaret ortağı ve Arap-olmayan bir ülke olarak İran'la ilişkisidir. Özellikle Şah'ın 1979'da devrilmesinden sonraki on yıl olmak üzere, gergin geçen yıllardan sonra iki ülke makûl derecede dostane ilişkiler geliştirmiştir.

Huzursuz Kürt azınlıklar hem Türkiye'de hem de İran'da

---

* *Lobotomy* (veya *leucotomy*): Beynin bir kısmını kesip çıkartma; beynin ön tarafına girip çıkan sinir hatlarının iptal edilmesi; ciddî bir zihinsel hastalığın tedavisi için beyindeki bazı sinirlerin kesildiği, çoğu kez ciddî bilişsel ve kişiliksel değişikliklere yol açan tıbbî operasyon. –*ç.n.*

bulunmaktadır. Irak Kürdistanı'ndaki sığınaktan yararlanan şiddet yanlısı Kürt milliyetçiler, her iki ülkede de daha aktif hale gelmişlerdir. ABD işgal güçlerinin Irak'taki iç savaş ve direnişin zor şartları tarafından meşgul edilmesi, Bağdat'taki hükûmetin etkisiz kalması, Iraklı Kürt otoritelerinin halktan destek gören milliyetçi gruplara karşı harekete geçmek için fazla bir müşevvikin olmaması sonucu Kürt milliyetçiliğinin ortaya koyduğu meydan okuma bugün Türkiye'nin değişik kesimlerinin zihnini meşgul etmekte ve bunları birleştirmektedir. Washington'ın hoşuna gitmese de, Türkiye ve İran güvenlik konusunda bazı ortak çıkarları olduğunu fark etmişlerdir. Bu durum, ABD ile Türkiye arasında gözlenen çıkar çatışmasının önemli bir örneğidir.

"Yeni Türkiye Cumhuriyeti" kendi yolunu ve kendi sesini buldukça, Soğuk Savaş'ın daha basit hareket tarzlarına geri dönmenin imkanı olmayacaktır. Bundan dolayı, ABD-Türkiye ilişkilerinin kalitesi kaçınılmaz şekilde evrilip olgunlaşacaktır, aynen Türkiye'nin durumunda olduğu gibi. Tam zamanında gelen bu eser, yol üzerindeki meydan okuyuşlar ve sözü edilen değişimlerin içinde gerçekleşmekte olduğu çerçevenin anlaşılabilmesi için vazgeçilmez bir temel okuma kitabıdır.

Augustus Richard Norton
Antropoloji ve Uluslararası İlişkiler Profesörü
Boston Üniversitesi

TEŞEKKÜR

Bu kitap Türkiye'ye bir ömür duyulan ilginin, özellikle Türkiye tarihi, siyaseti, kültürü, dili ve toplumu ile haşır neşir olmanın eseridir. Bundan dolayı, bu kitabı yazmam için destek sağlayan Birleşik Devletler Barış Enstitüsü'ne teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Türkiye'nin Orta Doğu ve daha geniş Müslüman coğrafyadaki rolünü keşfetme fırsatı bulmuş olmaktan dolayı, başlıca iki nedenle memnunum: Birisi, bu konunun Türk, Batılı ve Arap analistlerden görece az ilgi görmüş bir konu olmasıdır. Diğeri Türkiye'nin komşuları ve din kardeşleriyle olan ilişkisinin öneminin, önümüzdeki on yıllarda, özellikle de Müslüman dünyanın birçok parçası daha fazla istikrarsızlık ve karmaşaya doğru sürüklendikçe, çok daha artacak olmasından dolayıdır. Bu arada, Türkiye'deki çağdaş dinî hareketlerin –özellikle de Fethullah Gülen Hareketi'nin– karakterini keşfetmek amacını taşıyan –bu kitabın içeriğini doldurmaya büyük katkısı olan– bir çalışma için daha önce sağladığı destekten dolayı Earhart Vakfı'na da teşekkür ederim.

GİRİŞ

TÜRKİYE ORTA DOĞU'DA MIDIR?

On yıl önceydi, Orta Anadolu'da bir şehirden geçerken tarihî bir Selçuklu camisini ziyaret ettim. Derken kendimi yerli bir Türk vatandaşla dostane bir sohbete dalmış buldum. Sohbet sırasında bir ara bana Türkçeyi nereden öğrendiğimi ve geçimimi nasıl sağladığımı sordu. Kendisine Orta Doğu uzmanı olduğumu söyledim. Bunun üzerine "O halde Türkiye'de ne işin var?" dedi, yüzünde herhangi bir ironi ifadesi falan da yoktu. Hakikaten orada ne işim vardı? Yaptığım şey, Orta Doğu'dan uzakta, Türkiye'de birkaç haftalık bir tatil yapmak mıydı? Yoksa iş üzerinde, geniş Orta Doğu'nun anahtar bir parçasını keşfe mi çalışıyordum?

Türkiye'nin Orta Doğu'nun bir parçası olup olmadığı, tam bir yüzyılı aşkın bir zamandır hararetli bir tartışma konusudur. Verilen cevaplar, döneme ve sorunun sorulduğu siyasî bağlama göre değişmiştir. Dahası, bizzat Orta Doğu'nun tanımı da değişmiştir. Nihayetinde bu tanım da,

genelleme yapmayı zorlaştırır ve muğlaklaştırır biçimde, bir kurgudur. Ankara için "Orta Doğu" terimi, büyük çoğunluğu 20. Yüzyıl'ın büyük bölümünde Türk dış politikasının birincil ilgi alanı dışında kalmış olan, yakın komşularını ifade etmektedir. Terim aynı zamanda birbirleriyle ilişkileri pek tutarlı olmayan, farklı karakterde bir küme bölgesel devleti temsil etmektedir. Fakat eğer Türkiye gerçekten de, nasıl tanılanırsa tanımlansın, Orta Doğu ile bağlantılıysa bu nasıl bir bağlantıdır? Günümüzde Arapların, Türklerin ve Batılıların hepsi de bu konuda farklı bakış açılarına sahiptir.

Türkiye'nin "gerçek" yönelimi, tarih, coğrafya, kültür, etnisite, jeopolitika, milliyetçilik, din, psikoloji ve kimlik dahil bir dizi değişkeni içine alan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Sorunun basit cevabı tabiî ki "evet"tir: Jeopolitik ve coğrafî yönden Türkiye, Orta Doğu'nun bir parçasıdır; aynen Avrupa'nın, Akdeniz'in, Balkanların ve Kafkasların da bir parçası olduğu gibi. Fakat soru, aslında coğrafyanın çok ötesine; kimlik, oryantasyon ve derinlerde yatan arzularla ilgili meselelere de uzanmaktadır. Türkler arasında sorunun bizzat kendisi hassas bir sorudur; kişilerin bu soruya nasıl cevap verdiği çoğu kez kişisel siyasî görüşleri hakkında da çok şey söyler.

Öte yandan Türkiye'nin Müslüman dünyadaki konumu sorunu, sadece Türklerin kendilerini nasıl algıladıklarıyla değil, aynı zamanda başkalarının bunu nasıl algıladığıyla da ilgilidir. Örneğin bugün Türkiye, Avrupalı ülkeleri kendisinin Avrupa Birliği'ne (AB) girmeyi hak eden, gerçekten de Batılı bir ülke olduğuna ikna etmeye çalışmaktadır. Oysa 1960'lara kadar ABD Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi, Türkiye'yi, Yakın Doğu İlişkileri Bürosu aracılığıyla takip ediyordu. Türkiye, NATO'ya katıldıktan sonra, tek bir kalem darbesiyle Avrupa İlişkileri Bürosuna transfer edildi.

Hem Türklerin Batılı olma arzularını okşamak hem de bürokratik kolaylık amacıyla, Türkiye gayet basitçe yeniden sınıflandırılmıştı ("sınıf atlatılmıştı" demeye cüret etsek mi acaba?). Dışişleri Bakanlığı eğer Türkiye'yi tekrar Yakın Doğu İlişkileri Bürosu'na yönlendirmeye kalksaydı, Türkler bunu hiç kuşkusuz olumsuz kültürel, politik ve psikolojik çağrışımları olan ciddî bir hakaret olarak kabul ederlerdi.

Türkiye Avrupa'nın parçası olsa bile, Orta Doğu'daki coğrafî konumu, Türkler bundan hoşlansa da hoşlanmasa da, ülkeyi Orta Doğu siyasetinin tam göbeğine kaçınılmaz şekilde çekmektedir. Oysa modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923'ten beri, ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'nun eski Müslüman bölgelerinin çoğuyla olan ilişkisi sınırlı ve daraltılmış düzeyde kalmıştır. Ancak daha yeni yeni Türkiye'nin Orta Doğu'ya olan ilgisinde ciddî bir değişim gözlenmeye başlamıştır.

KUŞBAKIŞI TÜRKİYE

Türkiye, Müslüman dünyanın tarihi boyunca olağanüstü önem taşıyan bir ülke olmuş, biri Selçuklu / Osmanlı İmparatorluğu ve diğeri de modern Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere birbirinden son derece farklı iki formda vücut bulmuştur.

- Türkler tarafından kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, altı yüzyıl boyunca Müslüman dünyanın merkezinde yer almıştır. İslam tarihindeki en geniş, en uzun ömürlü ve en güçlü imparatorluk olarak Osmanlı'nın hükümranlık alanı Balkanların kuzey içlerine, Anadolu'nun tamamına, bir dönem Kuzey Afrika da dahil olmak üzere neredeyse Arap dünyasının tamamına yayılmıştır. Bunun yanı sıra imparatorluk, zamanının en

başarılı ve en istikrarlı çok-etnik unsurlu ve çok-kültürlü imparatorluklarından biri ve –bütün Sünnî dünyanın üst dinî mercii olan– İslam Hilafeti'nin de makamıydı.

- Bozguna uğramış Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde yükselen, zeki, otokratik ve Batılılaşmacı lider Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti, yürüyüşüne devam etmiş ve bugün Müslüman dünyadaki en gelişmiş, güçlü, seküler ve demokratik devlet haline gelmiştir. NATO'nun bir üyesi olan Türkiye bugün artık 2015 yılında AB'ye üye olmayı bekleyen bir aday ülkedir.

Türkiye, 2002 yılında, İslam tarihinde bir ilke imza atmış ve serbest seçimlerle İslamcı bir partiyi ulusal iktidara getirmek suretiyle tarih yazmıştır. 2007 yılında hâlâ iktidarda olan bu hükûmet, Kemalizmin mirası ve Türkiye'nin Batılılaşma yönündeki cebrî yürüyüşü ile Türk kültürünün geleneksel ve İslamî unsurlarını birbiriyle uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Doğu ile Batı arasında daha genişletilmiş bir uluslararası rol oynamaya hazırlandığı kadar, aynı zamanda geleneksel ve modern değerler arasında yerel bir sentez yaratmayı da arzulamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'nin global stratejisi, çoklu yerel ve yabancı etkiler altında ciddî bir revizyondan geçmektedir. Ankara kendi menfaatlerini giderek daha belirgin biçimde bağımsız terimlerle ve Washington'ın bölgeye ilişkin gündeminden ayrışır şekilde algılamaktadır. Onlarca yıldır ABD'nin sadık bir müttefiki olarak görülen Türkiye'nin bundan sonra sadakatini rutin bir şekilde sürdürmeyeceğine dair açık işaretler bulunmaktadır. Elbette, Türkiye'deki bu tutum kayması, Washington'a karşı başka ülkelerin tutumunda meydana gelen değişikliklere paralel gitmektedir.

Türk ve Amerikan çıkarlarının en sorunlu olduğu alan, Müslüman dünyaya ilişkin meselelerdir. Yükselen bir bölgesel güç olarak Türkiye, artık ABD'nin müdahalelerinden rahatsızdır; özellikle de bu müdahaleler Ankara'nın kendi inisiyatifleriyle çatışıp menfaatlerini zedelediği zaman. Esasen bugün Türkiye Orta Doğu'da baş istikrarsızlaştırıcı faktör olarak ABD'yi görmektedir. Bunun sonucu olarak, Türk siyaset yelpazesinin büyük bölümünde ABD'nin politikaları ve eylemlerine yönelik rahatsızlık, ihtiyat ve hatta kuşkular giderek artmaktadır.

Bu tür sıkıntılar giderek daha baskın bir hal almakta ve Türk siyasî bilincinin derinlerine kök salmaktadır. Bunun kanıtı olarak, Uluslararası Stratejik Araştırma Örgütü'nün (International Strategic Research Organization: ISRO) 2004 yılında Türklerin algılarına ilişkin olarak yaptığı saha araştırmasında ortaya çıkan çarpıcı sonuçlara göz atalım:

- ABD, Türkiye'ye yönelik bir numaralı *tehdit* olarak algılanmıştır; bu ülkeyi Yunanistan, Ermenistan ve İsrail takip etmektedir. Rusya yedinci, İran dokuzuncudur.
- ABD, Türkiye'ye en dost ülkeler sıralamasında yedincidir.
- Türkiye'nin potansiyel uzun dönem ortağı olarak Avrupa Birliği birinci sırada gelirken, ABD, "İslam dünyası"nın bir basamak altında, beşinci sırada yer almıştır.
- Dünya barışını en çok tehdit ettiğine inanılan ülkeler sıralamasında ABD açık ara ilk sırada yer alırken, bunu İsrail ve İngiltere izlemiştir.
- Buna rağmen, ilginç bir şekilde, kriz zamanlarında (deprem, iç savaş, vb.) Türkiye'nin en çok güvenebileceği ülkeler sıralamasında ABD ilk sırada yer almıştır.[1]

Bu kitapta, Türkiye'nin dış politikada bağımsızlığa yönelik yeni arayışının, ABD için ne kadar durumu karmaşıklaştırıcı veya rahatsız edici olursa olsun, eninde sonunda Türkiye'nin, Orta Doğu'nun, hatta Batı'nın çıkarlarına daha iyi hizmet edeceği ileri sürülmektedir. Önümüzdeki on yıllık dönemde Türkiye –modern tarihinde ilk defa– Orta Doğu siyasetinde önemli bir oyuncu haline gelecektir. Türkiye'nin evrilmekte olan kendi kimliğine yönelik algısı ve Müslüman dünyadaki tarihî rolünün daha fazla farkına varması, öteki Müslümanların dikkatini çekmekte; ayrıca onlar da Türkiye'yi kendi menfaatleri konusunda önemli bir potansiyel müttefik olarak algılamaya başlamaktadırlar. Bölgede bir uçtan diğerine uzanan otoriteryen rejimler, liderlik ve meşruiyet konusunda derinleşen krizlere doğru sürüklendikçe ve eninde sonunda çöktükçe Türkiye'nin rolü çok daha önemli hale gelecektir.

Böylesi bir baş döndürücü ve kontrol dışı değişim ortamında çok az Müslüman ülke, bu tür bir sancılı geçiş sürecini başarıyla veya olumlu bir şekilde geride bırakabilmiştir. Gerçekten de, tarihinin bu noktasında, belki de sadece Türkiye çeşitli düzeylerde olumlu bir performans gösterebilmektedir: Başarılı ekonomik politikaları yürürlüğe koyabilmiştir; büyük ölçüde istikrarlı, demokrasisi testten geçmiş bir siyasî düzen kurabilmiştir; canlı bir İslamî kültüre sahiptir; siyasal İslam ile bir tür uzlaşma sağlama yetisi gösterebilmiştir, ki bunun örneği başka Müslüman ülkelerde pek yoktur; kendi çok-etnik unsurlu yapıdan kaynaklanan sorunlarını ele alış tarzında giderek daha gerçekçi bir yol tutturmuştur; siyasî, iktisadî ve askerî alanlarda Batı ile kurduğu yakın ilişkiyi devam ettirebilmiştir; AB üyeliğine doğru (ihtilaflı da olsa) yürüyüşünü sürdürmektedir; ve de sağlam bir orduya ve güçlü bir egemenlik ve bağımsızlık

duygusuna sahiptir. Bunlar öteki Müslüman toplumların yana yakıla aradığı ve şiddetle ihtiyaç duyduğu niteliklerdir. Sonuç olarak, yeni ve daha bağımsız tarzında Türkiye artık, bölgede basit bir Batı "hayranı" olarak algılanmamaktadır. Müslüman dünyada Türkiye ilk defa olumlu anlamda izlemeye –ve belki de taklit etmeye– değer bir ülke olarak görülmektedir.

Buna ek olarak, 2006 yılında 627 milyar dolarlık bir GSYH ve halihazırda %7,4 olan bir reel büyüme hızıyla Türkiye ekonomisi Orta Doğu'nun en büyük ekonomilerinden biridir.[2] Üstelik 70 milyonu aşkın nüfusuyla her ne kadar Orta Doğu'nun en büyük ülkelerinden biri olsa da, ülkede nüfus artış oranı halen %1,09 seviyesindedir. Bunun anlamı, daha yüksek nüfus artış oranlarına sahip çok sayıda başka gelişmekte olan ülkenin başını derde sokan sosyal altyapı krizlerinden Türkiye'nin kaçınmasının gayet muhtemel olduğudur.

Türkiye aynı zamanda İran, Irak, Afganistan ve Pakistan gibi bölgedeki birçok ülkeye benzer şekilde, dinî ve etnik açıdan çeşitlilik arz eden bir yapı sergilemektedir. Dinî açıdan Türkiye nüfusunun %99,8'i Müslümandır. Mezhep açısından bakıldığında ise, güçlü bir cemaatsel kimlik duygusuna sahip hatırı sayılır (%30) bir Alevî (heterodoks Şiî) topluluk mevcuttur. Buna ilave olarak, Türkiye açıkça çoklu bir etnik yapıya sahiptir: Ülkedeki en büyük etnik azınlık olan Kürtler, nüfusun yaklaşık %20'sini temsil etmekte ve Türkçe olmayan, Farsça ile akraba bir dil konuşmaktadırlar. Kürt nüfus, özellikle son on yıllarda modern Türkiye Cumhuriyeti'nin başına ciddî ayrılıkçılık ve kalkışma sorunları açmıştır ancak, Ankara yavaş yavaş bu sorunları bilgece ele almayı öğrenmeye başlamıştır. Her ne kadar durum biraz iyileşmiş olsa da, Türkiye'nin "Kürt Sorunu"

henüz çözülmüş olmaktan çok uzaktır; üstelik Saddam sonrası Irak'ta Kürtlerin izlediği siyaset nedeniyle, şimdi artık daha karmaşık bir hal almıştır.

TÜRKİYE'NİN ABD İÇİN ÖNEMİ

Modern Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri, stratejik, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenlerle, Türkiye'nin seçkin egemenleri, kendilerini Batı ile özdeşleştirmişlerdir. Bu özdeşleştirme Ankara'nın zamanla hem Avrupa ile hem de –özellikle Sovyet tehdidinin yükselişiyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin jeopolitik önemini anlamış olan– ABD ile yakın askerî-stratejik ilişki kurmasına önayak olmuştur. Doğu Akdeniz, Balkanlar, Mezopotamya, İran ve enerji zengini Kafkaslara komşu olan Türkiye, bir Akdeniz ve Ege gücüdür ve İstanbul'u ortasından kesip geçerek Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran, Rusya'nın Karadeniz'den çıkışını engelleyen Boğazlar'ı kontrol etmektedir. Türkiye'nin yönelimi ve stratejik coğrafyası, ülkenin NATO'ya üye olmasında ve Doğu Akdeniz ve Karadeniz bölgeleriyle ilgili Batılı stratejik planlara dahil olmasında etkili olmuştur.

1979'daki İran Devrimi ve siyasal İslamın yükselişiyle birlikte Batı, Türkiye'nin güçlü laikliğini ve Batı yanlısı tutumunu takdir etmiştir. İslamî hareketler Orta Doğu'ya yayıldıkça, Türk hükûmetinin siyasal İslamın her türüne karşı hasmane tutumu, ülkenin İslamî radikalizme karşı bir siper olma imajına katkıda bulunmuştur. Buna ilaveten, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, Türkiye'nin, yeni bağımsızlığına kavuşan Orta Asya'daki Türkî devletlerle etnik bağları, tıpkı Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının dağıtımında bir geçiş güzergahı yapma planlarının da ülkenin stratejik önemini artırdığı gibi. Bu zaman zarfında Türkiye, İsrail ile askerî ilişkilerini de yoğunlaştırmıştır.

11 Eylül 2001'den sonra Washington, Terörizmle Küresel Savaş'ta (TKS), bölgedeki ABD askerî operasyonlarını desteklemek konusunda Türkiye'nin kendisine doğal bir ortak ve destek kaynağı olmasını ve anti-İslamcı ideolojinin muhkem sembolü olmayı sürdürmesini beklemiştir. Ancak bu beklentiler Washington'ın umduğu yönde gerçekleşmemiştir. Gerçekten de, son yıllarda epeyce değişmiş olan ikili ilişkilerde ciddî kötüleşme belirtileri ortaya çıkmıştır. Bu değişmenin ardındaki nedenler –ve bunun Türkiye ve ABD için ima ettiği şeyler– bu kitapta irdelenen kilit meselelerden biridir.

TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN ROLÜ

Geçmiş dönemlerde Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolü oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Fakat 2001'den bu yana ülkenin bu bölgedeki rolü iki anahtar nedenden dolayı oldukça artmıştır. Birincisi 11 Eylül'ün etkisi ve onu takip eden –Türkiye'nin sınırları dahil, Müslüman dünyanın geniş bir bölümünde ABD'nin askerî ve yarı askerî girişimlerine yol açan– TKS ile ilgilidir. İkincisi ise, 2002 genel seçimleri ve Türkiye'nin oldukça ılımlı İslamcı partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelişiyle ilgilidir. TKS'ye Türkiye'nin tepkisi ve AK Parti'nin yükselişi, Türkiye'nin kimliği ve Orta Doğu'daki rolünün devam eden evrilme sürecinde yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Bir dizi ilginç soruyu da beraberinde getiren bir aşamadır bu:

- Orta Doğu'da artan bir çalkantı ve sarsıcı değişim döneminde Türkiye hangi rolü oynayabilir veya oynayacaktır?
- Laik zihniyetli Türkiye'de ılımlı bir İslamcı hükûmetin işbaşına getirilmesi öteki Müslüman ülkeler için ne anlam ifade etmektedir? Dahası, Fethullah Gülen'in

geniş, ılımlı ve oldukça apolitik İslamcı hareketi Türkiye'de yeni bir ılımlı İslamın gelişimine nasıl bir katkı yapmaktadır?

- Türkiye'nin AK Parti'si Orta Doğu'nun geri kalanı için bir model veya önemli bir siyasî tecrübe kaynağı olabilir mi?
- Türkiye'nin Orta Doğu'da artan rolü, ülkenin Avrupa Birliği'ne üyelik mücadelesini nasıl etkileyecektir?
- Türkiye'de gerek resmî düzeyde, gerekse halk katında büyüyen anti-Amerikan tavrın arkasında acaba ne vardır? Bu gelişme ne kadar "kalıcı"dır ve bu, Orta Doğu için ne anlama gelmektedir?
- Gelecekte Orta Doğu'ya yönelik Türk politikalarının belirleyici dinamikleri neler olacak ve bunlar ABD çıkarlarını ve politikalarını nasıl etkileyecektir?

KİTABIN İDDİASI

Bu ve buna benzer başka soruları akılda tutarak şunu söylebiliriz ki, bu kitabın anahtar iddialarından biri, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin –Orta Doğu ve Avrasya'dan uzun bir anormal izolasyon döneminden sonra– bugün artık yeniden Orta Doğu siyasetinin bir parçası haline gelme sürecinde olduğudur. Bu süreç, Türkiye'nin dünyadaki yeni jeopolitik konumuna ilişkin olarak genişleyen vizyonuyla bağlantılıdır. Dolayısıyla, Batı'nın son yarım asırda kendisinden gayet memnun olduğu Türkiye'nin konumu, esasen bu ülkenin şu anda geri dönmekte olduğu uzun dönemli rotasından geçici bir jeopolitik sapmaya karşılık geliyordu. Her ne kadar bu "tarihin dönüşü" Türkiye'nin Batı ile ilişkisini kısmen sulandırıp karmaşıklaştırsa da, aynı zamanda bu ilişkiyi zenginleştirmekte ve tamamlamaktadır.

Art arda gelen uzun bir ABD yönetimleri silsilesi "eski" Türkiye'den memnundu; sadık, güvenilir, sıkı bir şekilde Batı-yanlısı, çıkarları Amerika'nın çıkarlarından pek farklı olmayan, ABD'nin bölgedeki hemen her jeopolitik amacını gerçekleştirmesine yardım etmeye hazır ve buna istekli bir Türkiye idi bu. Ancak uluslararası sistemde, birçok neden-le –büyük ölçüde Washington'ın etkisini azaltma pahasına olmak üzere– çok-kutupluluğu belirli oranda geri getirme-ye yönelik aşamalı bir küresel tepkiye tanık olmaktayız. Bu eğilim hem Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri yaşanan küresel jeopolitik değişimlerle hem de George W. Bush yö-netimi altında Washington'ın daha tek yanlı ve hegemonik politikalara yönelmesiyle ilintilidir. Sonuç olarak, dünya-nın birçok bölgesinde bir zamanlar ABD'nin sadık mütte-fiki olan ülkeler artık bu şekilde nitelendirilebilir değildir. Türkiye de bu trendin bir parçasıdır.

Bu arada Türkiye ile Orta Doğu arasındaki, yenilenmiş karşılıklı ilişkilerin hızla gelişmesine yönelik tarihî bir eği-lime de şahitlik ediyoruz. Bu eğilimin sonuçları henüz çok net değil fakat, tarafların çoğu için genel olarak olumlu ol-ması muhtemel. Bu eğilim yalnızca AK Parti'nin vizyonu olmanın ötesine geçmekte ve yavaşça yükselen bir tür Türk ulusal mutabakatını temsil etmektedir. Güçlü, istikrarlı, ge-lişmiş ve demokratik bir Orta Doğu ülkesi olarak Türkiye, artık hayatî çıkarlarının bulunduğu sorunlu bir bölgede daha bağımsız hareket etmeye doğru gitmekte, esasen bu yönde hareket etmeye zorlanmaktadır. Sonunda Orta Doğu bölgesinde ve daha geniş Müslüman coğrafyada Türkiye'nin ne yapacağı, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Batılı olmayan çıkarları arasında cereyan edecek karşılıklı etkileşim tarafından belirlenecektir.

Bu tezin bir uzantısı olarak, bu kitapta aynı zamanda Türkiye'nin ABD ile ilişkisinin daha önceki yakınlık düzeyini üç temel nedenle büyük ölçüde kalıcı biçimde kaybetme sürecinde olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Avrupa siyasetinin yeniden düzenlenişi Türkiye'ye yönelik başlıca stratejik jeopolitik tehdidi ortadan kaldırmıştır. İkincisi, hemen hemen aynı zamanda, Washington'ın Orta Doğu'daki bölgesel gündeminin Ankara'nın bölgedeki kendi çıkarlarıyla çatıştığı algısı giderek güçlenmektedir. Üçüncüsü, Ankara, kendisine alternatif siyasî ve ekonomik opsiyonlar öneren Müslüman dünya, Avrasya, Rusya ve Çin ile giderek daha fazla yeni stratejik bağlantılar kurmuştur. Her ne kadar bu ilişkiler büyük ölçüde AK Parti yönetimi altında hızlanmışsa da, ben bu özel kaymayı, Ankara'nın Washington ile bağlarını kaçınılmaz şekilde değiştirecek, uzun dönemli bir jeopolitik kayma olarak değerlendiriyorum.

Washington'ın bakış noktasından Türkiye, bugün artık çok daha zor, bağımsız düşünen, daha önceki onyıllara kıyasla çok daha az güvenilir bir müttefiktir; hatta bazıları Türkiye'nin kaybedildiğini bile söyleyebilir. Açıkçası, bugün Türkiye'nin jeopolitiği çeşitlenmekte, genişlemekte ve rüştüne ermektedir. Bundan dolayı, gelecekte Türk-Amerikan ilişkilerini daha iyi sevk ve idare edebilmek için her iki tarafın da çok daha karmaşık yetilere ve karşılıklı duyarlılıklara sahip olması gerekecektir. Elinizdeki kitapta Türkiye'nin halihazırda yürüdüğü rotanın ve Türkiye içindeki ve bölgedeki son gelişmelerin gerek ABD'nin ve gerekse Türkiye'nin amaçları ve Müslüman dünyadaki çıkarları bağlamında içerimleri incelenmektedir.

KİTABIN İÇERİK DÜZENİ

Bir ülkenin evrilmekte olan kimliğine ve stratejik konumuna ilişkin tematik bakış ile kronolojik bakış arasında doğal bir ayrışma mevcut olsa da, bu kitap her ikisi üzerinde de gezinmeye gayret etmektedir. Osmanlı'nın tarihsel mirası ile erken (Kemalist) Cumhuriyet dönemleri, Türkiye'nin geçmişte ne idiği ve bugün ne olduğu konusunda esas itibariyle birbiriyle çelişkili iki vizyonu ortaya koymak bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla, kitabın ilk kısmı, çelişen söz konusu vizyonları keşfetmekte ve Türkiye'nin geleceğinin bu iki güçlü mirasın bir bileşimini temsil edeceğini ileri sürmektedir. Ne de olsa, Türkiye'nin geçmişiyle ilgili kilit önemdeki mirasların anlaşılması, ülkenin psikolojik ve kültürel temellerinin –ve ülkenin nereden geldiği ve bununla bağlantılı olarak nereye doğru gidebileceğinin– anlaşılması açısından hayatî önem taşımaktadır.

Özellikle, son yüz elli yıldır Türkiye'nin başından geçen fırtınalı ve çalkantılı yürüyüşü etkileyen, bugün de Türk dış politikasını hâlâ etkilemeye devam eden anahtar siyasî, kültürel ve psikolojik olayları teşhis edeceğim. Bu amaçla, dört dönemin altını çizeceğim: Osmanlı'nın son dönemi; Kemalist reform dönemi; erken Soğuk Savaş dönemi ve Türkiye'nin stratejik olarak Batı'ya kucak açması; ve nihayet içinde bulunduğumuz, Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politikaya doğru aşamalı ama hızlanan adımlar attığı dönem.

Daha sonra, geçmiş tarihsel serüveninin ışığı altında, Türkiye'nin İslam dünyası üzerindeki etkisinin kaynaklarını ve mevcut ilişkilerini inceleyeceğim. İleri süreceğim gibi, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerine rengini veren, bu ülkelerin tarihidir; yani geçmiş, bugün üzerinde etkili olmayı sürdürmektedir fakat bu durumun değişmekte olduğuna dair işa-

retler vardır. Bu nedenle, kitabın orta kısmında Türkiye'nin, örneğin Suriye, Irak, İran, İsrail, ABD ve daha birçok başka ülke ile olan kritik ikili ilişkileri ele alınmakta ve geçmişin ağırlığının neden ve nasıl azalmakta olduğu irdelenmektedir.

Kitabın son kısmında Müslüman dünyada Türkiye için alternatif gelecek senaryoları, özellikle bunların ABD ve AB'nin yanı sıra Orta Doğu ve Avrasya'daki güç merkezleriyle olan ilişkileri etkilemesi yönüyle incelenmektedir. Kitap, giderek daha bağımsız zihniyetli hale gelen ve gelişen Türkiye ile ilgilenme bağlamında, ABD için bir dizi politika önerisiyle son bulmaktadır.

KISIM I

TÜRKİYE'NİN TARİHSEL YÖRÜNGESİ

1

TARİHSEL MERCEK

TÜRKLERİN ORTA DOĞU'YA KARŞI TUTUMU

Türkler en azından dört nesildir kendilerini Orta Doğu'dan boşanmış hissetmektedirler. Türkiye'de bugün Osmanlı İmparatorluğu zamanından kalma kişisel anılarını ailesiyle hâlâ paylaşabilecek durumda çok az yaşlı insan kalmıştır. Onlarca yıldır devam eden Kemalist-eğilimli tarih öğretimi, genelde İslam dünyası, özelde Arap dünyası hakkında olumsuz düşünme yönünde ülkenin beynini yıkamıştır. Türkler Müslüman dünyayı sadece geri kalmışlık ve aşırılıkçılıkla ilişkilendirecek şekilde yetiştirilmişlerdir. Ancak Türklerin bu görüşleri bölge hakkında gerçek bir bilgiye değil, daha çok ideoloji ve önyargıya dayanmaktadır. Türk akademisyen Bülent Aras'ın da dediği gibi, Türkiye'nin Orta Doğu algısı kısmen ülkenin Kemalist elitler tarafından yaratılmış öz-imajının aynadaki yansımasıydı. Her ne kadar çeşnisi bol ve geniş bir dahilî görüşler ve menfaatler spektrumu tarafından söz konusu öz-imaja meydan okunmakta ise de, bu öz-imaj –ve elitlerin kendilerine yönelik tehdit algı-

lamaları konusundaki çoğu zaman paranoyak eğilimleri– geleneksel Türk dış politikasının şekillenmesinde merkezî bir rol oynamıştır.[1]

Bunun sonucu olarak, Türkiye'nin bir hayli profesyonel olan diplomatlar sınıfı içinde bile, Orta Doğu'ya olumsuz bir gözle bakılmıştır. Birçok Türk diplomat bölgede görev yapmaktan rahatsızlık duymakta ve oradaki pozisyonları diplomasi hayatının talihsiz bir gerçekliği olarak görmektedir. Onlar için "gerçek" diplomasi büyük ölçüde Batı'da yapılır, Doğu'da değil. Gerçekten de, Türk diplomatlar –ki iyi eğitilmiş, profesyonel ve Avrupa dillerini bilen insanlardır– zerre kadar Arapça bilmezler ve bu onlara öğretilmemiştir de. Ne var ki, bölgedeki çalkantı giderek büyürken bu durum bir değişimin eşiğinde olabilir; Ankara ve diplomatik ekibi için bölgenin dili ve kültürü ile ilgili bilgi, giderek daha önemli hale gelecektir. İlginçtir, Türk Silahlı Kuvvetleri çok daha gerçekçi bir bakışla, daha şimdiden, görevli subayları seçmek üzere Avrupalı olmayan dillerin de öğretildiği eğitim kurumlarını oluşturmuştur.

TARİHLE İLGİLİ ÇATIŞAN GÖRÜŞLER

Türkiye'nin tarihte izlediği yörüngeye bakmak için en azından üç temel mercek vardır: Kemalist, tarihsel ve döngüsel/diyalektik mercek. Bu merceklerden her birinde birçok hakikat payı olsa da hiçbiri hikayenin tamamını yansıtmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin izlediği yörüngenin hikayesi, kullanılan merceğe göre oldukça farklılık gösterse de bütün mercekler için geçerli, gayet açık olan bir şey vardır: Türkiye'nin stratejik kimliği hâlâ bir oluşum süreci içindedir.

Kemalist Görüş: Türkiye'nin Tarihten Radikal Kopuşu

Türkiye'nin tarihî seyrine ilişkin geleneksel görüş, klasik Kemalist –veya Atatürkçü– kurucu ideolojiyi yansıtmaktadır. En ortodoks şekliyle bu görüş, giderek sayıları azalmakla birlikte hâlâ Türk seçkinlerin büyük bölümü tarafından benimsenmektedir. Yakın zamanlara kadar bu görüş, Batılıların çoğunun Türk tarihine ilişkin olarak bildiği *yegane* görüşü temsil etmiştir. Bu Kemalist anlatı, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Türk tarihinde –ülkeyi Osmanlıların yozlaşmış çok-kültürlü imparatorluğunun çökmesinin ardından çok farklı yeni bir istikamete çeviren– radikal bir dönüm noktası olarak tasvir etmektedir. Bu görüşe göre, Kemalist dönem, Osmanlı bakiyesi devleti, Batılılaşmış, homojen, etnik temelli bir ulus-devlete dönüştürmüştür. Kendisini gelişmiş Batı uygarlığının doğal bir parçası olarak algılayan bu yeni ulus-devlet, kendi İslamî geçmişinin geri kalmış ve baskıcı niteliğini reddetmiştir.

Bu Batılılaştırmacı vizyon, Kemalist bir elit zümreye, Türkiye'yi karanlık Osmanlı geçmişinden alıp ona parlak ve aydınlık bir Batılı gelecek bahşetme rolü biçmiştir. Söz konusu Kemalist elitlerin amaçlarına ve ihtiyaçlarına hizmet edecek bir şekle sokulmuş Türkiye'nin modern ulusal anlatısı ve kurucu miti ile birlikte bu vizyonun bekçiliği, Kemalist mirasın önde gelen koruyucusu olarak görev yapan ordu tarafından yerine getirilmektedir. Esasen ordu, ülkeyi, İslamî temelli bir siyasete geri dönüşle tehdit eden veya Türk olmayan etnik kimliklerin propagandasını yapan her türlü unsurdan korumak üzere dizayn edilmiştir. Her ne kadar prensipte demokrasiye bağlı olsa da, koruma ve kollama rolü, geçmişte orduyu ideolojik tehditler karşısında müdahalede bulunmaya zorlamıştır. Bunun sonucu olarak, geride kalan

2

OSMANLI DÖNEMİ

OSMANLI DENEYİMİ: İYİ Mİ, KÖTÜ MÜ?

Türklerin Arapları sevmediğini söylemek klişe bir ifadedir. Popüler Türk konuşma tarzında Araplar; tembel, dürüst olmayan, geri, ihanet etmiş ve fanatik gibi sıfatlarla anılır. Öte yandan Araplar da halk arasında Türkleri anlayışı kıt, sert, emperyal, inatçı, Batı karşısında yaltaklanan ve kendi öz-kimliği konusunda kafası karışık olarak nitelerler. Komşuları hakkında iltifatkarane düşünen çok az halkın bulunduğu bir dünyada, Türkler ile Araplar da bunun istisnası değildir. Ne var ki, Türklerin çoğu bugüne kadar bir Arap ile karşılaşmış değildir, Arapça bilmezler, üstelik bir Arap ülkesine hiç ayak basmamışlardır. Oysa Osmanlı döneminde, yüzyıllar boyunca, her iki halk birbirine karşı daha dengeli ve saygılı bir bakışa sahip olmuşlardı. Bunun sebebi; büyük ölçüde ortak bir alanı paylaşmaları ve daha fazla irtibat halinde olmalarıydı.

Türkler ve Araplar arasında ciddî bir düşmanlık, tarihî bir gerçeklik değildir. Önceden tayin edilmiş, kaçınılmaz

bir kader değildir; sadece, çok-uluslu devletin bir dizi etnik temelli, milliyetçi ve birbirine rakip ulus-devlete yol verdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak neredeyse asırlık bu Arap-Türk siyasî düşmanlığı dönemi, muhtemelen sonuna yaklaşmakta, yeni ve daha verimli ilişkilere kapı aralanmaktadır. Bunun sonucunda, Osmanlı mirasına bugün artık bütün taraflarca daha dengeli bir gözle bakılmaktadır.

Osmanlı'nın Meşruiyeti – ve Mirası

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ömürlülüğü büyük ölçüde Müslümanlar arasında sahip olduğu meşruiyet sayesinde olmuştur. Yöneticilerin, sınırların ve imparatorlukların değiştiği bir çağda, Osmanlı iktidarının Arap dünyasına yayılması, göze batan bir etnik ton içermemiş, iktidarın yayılması inanç adına yapılmıştır. Kendilerinden önceki Selçuklu Türkleri gibi, Osmanlılar da hayır kurumları, eğitim teşekkülleri ve İslamî mahkemeler ile örülü yeni kentsel düzenler kurmuşlardır. Osmanlı askerî gücü; İslamın yayılması, şeriatın savunulması ve Müslüman topluluğun temel menfaatleriyle ilgilenme ortak amacına bağlı kalmıştır.[1] Genellikle mahallî seçkinler veya "ileri gelenler" arasından seçilen yerel idareciler, İstanbul'a karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirdikleri, temel asayişi sağladıkları ve Osmanlı Mahkemesi'nin temyiz gücünü tanıdıkları sürece, kayda değer oranda özerkliğe sahip olmuştur.

"Osmanlıcılık" – Geleceğe Dönüş

19. Yüzyıl'da, Osmanlı İmparatorluğu üçlü bir tehditle karşılaşmaya başladı: Sınırları üzerinde Avrupalı emperyal tasarımlar; Avrupalı etnik temelli milliyetçilik fikirlerinden

etkilenmiş olan ve sık sık Avrupa tarafından kışkırtılan Balkanlardaki Hıristiyan nüfusun giriştiği kalkışmalar ve isyanlar; ve nihayet, imparatorluğu daha etkin, Avrupa'nın tehditlerine daha iyi karşı koyabilir hale getirmek ve daha eşitlikçi ve temsilî bir yapıya kavuşturmak amacını taşıyan dahilî reformcu fikirler ve talepler.

Osmanlı yönetimi, bu çoklu tehditler karşısında çareler ararken, *Osmanlıcılık* doktrini adı altında, İslamî kavramlar, reformcu inisiyatifler ve Batılı milliyetçilik arasında ilginç bir bileşim geliştirdi; çok-uluslu imparatorluğa yeni bir "millî" bağlılık duygusu yaratmayı amaçlayan bir ideolojiydi bu. Osmanlıcılık, İslamî fikirler ile Batılı Aydınlanma fikirlerini sentezlemeye yönelik bilinçli bir çabayı temsil ediyordu; sultana veya kişinin mensup olduğu *millet*e (etnik-dinî topluluk) değil. Osmanlı devleti içinde yaşayan *bütün* halkların ortak mülkü olan ve geleneksel yerel, etnik ve dinî kimliklerin üstünde olan bir Osmanlı *vatan*ına (anayurt veya ülke) bağlılığa çağırıyordu. Bu, herkes için yasal eşitlik vaat eden, yeni bir ortak Osmanlı vatandaşlığı kavramıydı.[2] Bu ideoloji –Kemalist reformcuların daha sonra girişeceği türden– Batılı uygulamaların ve kültürün toptan benimsenmesini değil, mevcut Osmanlı kültürü içinde bir modernleşme ruhunu ifade ediyordu.[3]

Sonunda, imparatorluğa sadakatin "milliyetçi" ifadesi olarak Osmanlıcılık, Balkanların Hıristiyan bölgelerinde yükselen yerel milliyetçiliğin dikkatini başka yönlere çekmeyi başaramadı; ancak Araplar dahil Müslüman nüfus üzerinde büyük yankı buldu. Neticede bu ideoloji, yenilikçi olsa da imparatorluğu kurtaramadı; koşar adım gelişen dünya olayları sonunda Birinci Dünya Savaşı patlak verecek ve bu, imparatorluğun dağılmasına yol açacaktı.[4]

3

KEMALİST DENEYİM

KEMALİSTLERİN MÜSLÜMAN DÜNYADAN KOPUŞU

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönem, Türkiye için yoğun bir altüst oluş ve değişim dönemlerinden biri olmuştur. Söz konusu dönem; imparatorluğun çöküşüne, yeni doğmakta olan genç Türk devletini kuşatma ve marjinalleştirmeye yönelik Batılı emperyalist girişimlerin yenilgiye uğratılmasına ve nihayet Atatürk'ün ülkeyi reforme etme, Batılılaştırma ve yeni bir Türk devleti kurma konusundaki kararlılığına tanıklık etmiştir. Kemalist misyon her ne kadar son derece reformist bir yapıya sahip olsa da bu reform dürtüsü, durup dururken boşlukta doğmuş bir olgu değildir. 1. Bölüm'de tartışıldığı üzere Kemalist reformlar, 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu reform hareketleri birikiminin bir sonucunu ve zirveye tırmandığı ânı temsil eder.[1]

Türk Devletini ve Milletini Yeniden İnşa Etmek

Kemalistler, açıkça Türk etnik milliyetçiliğine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çok-etnik unsurlu, çok-dinli ve İslamî

yönelimli değerlerinin yerini alacak yeni bir milliyetçi değerler kümesi üzerine bina edilmiş yeni bir Türk ulus-devleti inşa etmek istiyorlardı. Atatürk attığı ilk adımlardan biriyle, geleneksel dinadamları sınıfını hızla tasfiye etmiştir. Söz konusu sınıf her ne kadar Osmanlı devletinin hukuk ve eğitim alanlarında giderek laikleşmesi sonucu zaten gücünü yitirmiş ve entellektüel açıdan zayıflamış durumda idiyse de,[2] Kemalistler ulemanın geleneksel kurumsal gücünün kaynağını oluşturan geniş vakıf arazilerine (*evkaf*) elkoymuşlardır. Bunun sonucu olarak, dinî kurumlar, pratikler ve personel üzerinde her bakımdan tam devlet kontrolü sağlanmış; baştan ayağa her şeyi değiştiren kültürel değişiklikler yapılmıştır.

İlaveten, yeni etnik temelli ulus-devleti destekleyecek şekilde tarih de yeniden yazıldı: Buna göre Türklerin şan ve şerefi İslamla değil, İslamdan çok daha önceki dönemlerde başlamıştı; hatta bazı yazarlar Türk tarihinin İslamla batağa saplanmış hale geldiğini ileri sürdüler. Türk dili üzerinde de radikal değiştirme çalışmaları yapıldı: Arapça ve Farsçadan ödünç alınmış, Osmanlı Türkçesinin merkezinde yer alan çok sayıda sözcük atılırken, bunların yerini eski Türkçe kökenli sözcüklerden türetilen geniş bir yeni sözcük dağarcığı aldı. Arapça alfabe kaldırılarak yerine Latin alfabesi kondu. Bu değişiklikler, sonraki nesillerin Osmanlı geçmişine dair bütün bir yazılı külliyata rutin erişiminin önünü bir kalemde tıkadı. Siyasî alanda, saltanat kaldırılarak cumhuriyet kuruldu. Ayrıca, seçilmiş Batılı yasalar toptan alınarak, İslam hukukunun bütün birikimi işe yaramaz hale getirildi. Batılı giyim tarzı yeni ve gerekli norm haline gelirken, kadınlar herhangi bir tür örtü kullanmaktan caydırılıyordu.

Halifeliğin Kaldırılması ve Bunun Uluslararası Etkisi

Atatürk'ün 1924 yılında bütün Sünnî dünyanın en üst dinî mercii olan Halifeliği kaldırmasıyla birlikte Türkiye, İslam dünyası ile ilişkilerine en önemli darbeyi de vurmuş oldu. Bu son derece önemli bir olaydı. Atatürk, istediği reformları Türkiye içinde elbette serbestçe uygulayabilirdi; oysa Halifeliğin ilgası bütün Müslümanları etkileyen bir girişimdi. Bu eylem, bir İtalyan başbakanının dünyanın her yanında bulunan Katolik topluluklara danışmadan, âni bir kararla Papalığı ilga etmesi gibi bir şeydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zevale doğru giden günlerinde Osmanlı Sultanı, Avrupalı emperyalist saldırılara karşı imparatorluğa destek sağlamak üzere gayretli bir şekilde pan-İslam kartını oynamak istemişti. Batılı emperyalistlerin Osmanlı'nın zayıflığından istifadeyle İslam dünyasını egemenliği altına almasından korkan, dünyanın çeşitli yerlerindeki pek çok Müslüman bu çağrıya olumlu cevap vermişti. Esasen, Avrupalı emperyalistlerin yapmaya çalıştığı şey tam da buydu zaten: Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen bütün Müslüman bölgelerine, en önemlisi de Arap dünyasına, emperyal kontrolü yaymak.

Böylece, halifeliğin kaldırılması, bizzat İslamın kendisine indirilen bir darbe olmuş, Müslüman *ümmeti* aynı anda hem merkezî kurumundan hem de –on üç yüzyıldan fazla bir zamandır İslamî kimliğin, iktidarın ve meşruiyetin esaslı bir sembolü olmuş– yüksek dinî otoritesinden mahrum bırakmıştı. Müslüman dünya bugün bile aralarında bir lider görememektedir. Halifeliğin devam eden eksikliği, 21. Yüzyıl'ın İslamî harekelerinin çoğunda yeni yankı bulmuştur. Gerçekten de bu eksikliğin İslamın bugünkü zayıflığının ve bölünmüşlüğünün üzerinde ciddî etkisi ol-

4

SOĞUK SAVAŞ ARA DÖNEMİ

TÜRKİYE BATI SAFINDA

Soğuk Savaş, Orta Doğu'yu da hızla içine alırken, Türkiye ile Arap dünyasını Doğu-Batı bölünmesinin zıt kutuplarına yerleştirmişti. Sovyet tehdidinin yükselmesinin etkisiyle, Türkiye'nin Batı savunmasına yeni bir unsur olarak katılması ve Türkiye'de Arap dünyasına karşı artan ideolojik düşmanlık, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir köşe taşı oluşturmuştu. Soğuk Savaş aynı zamanda Orta Doğu'ya yönelik Türk dış politikasında son derece dar görüşlü ve başarısız bir dönemin adıdır.

Yükselen Sovyet Tehdidinin Etkisi

Sovyetler Birliği, 1917'den İkinci Dünya Savaşı'na kadar, dahilde gücünü toparlamakla meşgul olduğundan Türkiye'ye yönelik bir tehdit teşkil etmemişti. Ancak Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesi ve Josef Stalin'in Türkiye'yi doğrudan etkileyen bir dizi saldırgan eylemiyle birlikte, tarihî Türk-Rus gerginliği çabucak nüksetmiştir: Stalin, Kuzey Irak üze-

rinde Sovyet planları olduğunu ilan etmiş; iki ülke arasındaki sınırı çizmiş olan 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı tek-taraflı olarak feshetmiş; Türkiye'nin Doğu illerinden Kars ve Ardahan üzerindeki Sovyet iddialarını yeniden gündeme getirmiş; Boğazlar üzerinde söz hakkı talebini yinelemiş; ve nihayet Türk toprakları üzerinde Sovyet üsleri kurulması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Rusya, imparatorluğunu bütün Doğu Avrupa'ya yaydığı için Sovyet kuvvetleri, Türkiye'nin komşusu Bulgaristan'a girmişlerdir.

Buna karşı Ankara da onlarca yıl sürmüş olan Kemalist tarafsızlık politikasından hızla vazgeçerek Batı ile güvenlik alanında yakın işbirliği geliştirmek suretiyle korunma arayışına girmiştir. Esasen Ankara, NATO üyeliği karşılığında Orta Doğu'da savunma rolü üstlenme konusundaki istekliliğini ilan etmiştir.[1] 1952'ye gelindiğinde Türkiye, Batı güvenlik sisteminin bütünleyici bir parçası haline gelmiş ve Washington tarafından bürokratik anlamda "Avrupa'nın parçası" olarak yeniden sınıflandırılmıştır. Türkiye, yüzyıllarca Avrupalı emperyal arzuların kurbanı olduktan sonra, artık Avrupa sistemi içinde kendisine koruma temin etmeyi başarmıştı.[2] Buna ilaveten, en muhtemel hasmı olan Sovyetler Birliği'ne karşı "kalıcı" ve kurumsallaşmış bir güvenliği garanti altına almıştı. Türkiye'nin bütün öteki dış politikaları bu köşe taşına bağlı olarak belirleniyordu.

Orta Doğu Savunmasında Batılı Bir Unsur Olarak Türkiye

Batılı stratejiyi desteklediği bu dönemde Türkiye'nin Orta Doğu'ya karşı yürüttüğü politikalar, anti-Sovyet ittifakların oldukça başarısız şekilde teşviki ile sınırlı kalmıştır. Bu taraflı yaklaşım, ki çoğu kez oldukça buyurgan ve verimsiz bir yaklaşımdır, Türkiye'ye bölgede epey bir düşman

kazandırmıştır.[3] Ancak Ankara, ciddî miktarda artan Batı kaynaklı ekonomik ve askerî yardımlar yoluyla stratejik ödüller de elde etmiştir. Analist Dietrich Jung ve Wolfango Piccoli'nin de belirttiği gibi, Türkiye, ironik biçimde "Doğu Akdeniz'de Rusya'nın siyasî gücünü dengelemek şeklindeki Osmanlı vazifesini [yeniden] tevarüs etmiştir."[4] Stratejik pakt-oluşturma girişimleri dışında, Arap devletleriyle hiçbir anlamlı karşılıklı ilişki geliştirmemiştir.

Orta Doğu için biri Amerika, diğeri İngiltere öncülüğünde yapılan ama başarısızlıkla sonuçlanan iki anti-Sovyet güvenlik planından sonra ABD, 1955'te Bağdat Paktı'nı vücuda getirmiştir. İngiltere, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan ile, tek Arap üye olan Irak monarşisinin dahil olduğu bu pakt, Sovyetler Birliği'ni çevreleyip kuşatmaya dönük, daha geniş bir stratejinin parçasıydı. Ancak Türk ve Irak hükûmetlerinin bu pakta verdikleri destek, Arap kamuoyunu kızdırdı; zira Arap kamuoyu kendisini ilgilendiren en büyük stratejik tehdit olarak Sovyet askerî saldırısını değil, devam eden Arap-İsrail askerî çatışmasını görüyordu.

İngilizlerin desteklediği Irak monarşisi 1958'de kanlı bir askerî darbeyle devrildi. Irak'taki yeni milliyetçi liderlik çabucak Batı-yanlısı kampı terk ederek, destek için yüzünü Moskova'ya dönmüş olan Arap milliyetçisi kampa katıldı. Çok geçmeden Batı, Arap üyesi olmayan ve kuzey hatta yer alan ülkeler olarak sadece Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'ın dahil olduğu, Merkezî Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization: CENTO) isimli yeni bir stratejik düzenlemeye gitti.

1950'den 1960'a kadar, Adnan Menderes yönetimi altında Türkiye'nin ilk demokratik yolla seçilmiş hükûmeti döneminde, ülkenin dış politikası hemen hemen tama-

5

MÜSLÜMAN DÜNYAYA YENİ AÇILIMLAR

1960'ların ortalarına gelindiğinde Ankara, zaman zaman Batı'nın bizzat kendisinden daha fazla Batıcı gözükmesine sebep olan, tamamen Batı'ya dönük stratejik yöneliminin ciddî maliyetlerinin farkına varmıştı. Bunun sonucu olarak, iktisadî kazanımlar elde etmek ve dış politika amaçları için uluslararası destek sağlamak umuduyla, aşamalı bir şekilde Orta Doğu, Sovyetler Birliği ve gelişmekte olan dünya ile ilişkilerini iyileştirmeye çabaladı. Otuz yıl boyunca, Türkiye'nin Müslüman dünyaya yönelik âniden değilse bile, aşamalı biçimde gerçekleşen açılımına bir dizi önemli ekonomik, siyasî ve jeopolitik gelişme damgasını vurdu.

ORTA DOĞU İLE ARTAN EKONOMİK İLİŞKİLER: 1970-1980

1970'lerden başlayarak Türkiye, ilk defa dış politikasına ekonomik bir boyut ekledi. Bunda üç haneli enflasyon, yarı kapasiteyle çalışan sanayi üretimi ve 1973'te petrol fiyatlarının ciddî biçimde yükselişini takiben dış kredilerin faiz

borçlarını ödemek için gerekli sağlam parayı temin edememe gibi sorunlardan oluşan büyük ekonomik krizin etkisi olmuştu.[1] Türkiye Orta Doğu'ya enerji yönünden bağımlılığın getirdiği maliyetleri ithal ikamesine dayalı, ihracat piyasasını ihmal eden, Türk piyasalarını dış dünyaya kapatan, devletçi, otarşik* ekonomik politikalarla artık karşılayamaz duruma gelmişti.

Bunun sonucu olarak Ankara, Orta Doğu ile olan ilişkilerinde sadece güvenliğe odaklı yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Her ne kadar bölgeyi biraz düşman bir blok olarak görme eğiliminde olsa da, karşılıklı devlet çıkarlarına dayalı yeni ikili ilişkiler kurmaya başlamıştır. Örneğin 1977'de, sonunda kendisine yıllık 1,2 milyar dolar kadar gelir getirecek, Irak'tan Türkiye'nin Akdeniz sahiline uzanacak bir petrol boru hattının açılmasını müzakere etmiştir.[2] NATO müttefikliği için hayatî önemi olmadıkça veya açık bir insanî amaç taşımadıkça ABD'nin bölgedeki politikalarına kayıtsız destek sağlama konusunda çok daha dikkatli hareket etmeye başlamıştır.[3] Nitekim 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız kalıp, Birleşik Devletler'in İsrail'e yakıt veya başka türlü bir destek sağlamak üzere üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Aynı şey 1973 Yom Kippur Savaşı'nda da söz konusu olmuştur. Türkiye aynı zamanda İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde işgal altında tuttuğu Filistin topraklarından çekilmesini isteyen BM çağrılarını desteklemiş, 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) tanımış, daha sonra da FKÖ'nün Ankara'da büro açmasına izin vermiştir. Ankara 1980'de İran'daki Amerikan rehineleri kurtarma konusundaki talihsiz ABD girişimine de destek vermemiş

---

* Otarşik: Kendi kendine yetmeye çalışan, kendine yeterliği hedefleyen. –*ç.n.*

ve Washington'ın Orta Doğu'ya yönelik Acil Müdahale Gücü teşkil etme planlarına direnmiştir.[4]

İRAN-IRAK SAVAŞI

İran-Irak Savaşı boyunca Türkiye, o eski Kemalist tarafsızlık ilkesine geri dönerek tarafsız kalmış, rehine krizinden sonra Birleşik Devletler'in Tahran'a uyguladığı ticaret ambargosunu benimsemeyi manidar biçimde reddetmişti. Bunun sonucunda, savaştan en kârlı çıkan taraf Ankara olmuştur, zira savaşan her iki taraf da çatışma sırasında ekonomik olarak yüksek oranda Türkiye'ye bağımlı hale gelmiştir. Türkiye bu ülkelerin Batı'ya açılabildikleri ender kapılardan biri ve yerel gıda maddelerinin temin kaynağı olmuştur. Türkiye'nin Irak ile ticareti savaş sırasında yediye katlanarak, 961 milyon dolara veya Türkiye'nin toplam ihracatının %12'sine ulaşmıştır. Bu ekonomik kazançlar Türkiye'de devam eden ekonomik krizin aşılmasına bir hayli yardımcı olmuştur. Savaştan sonra Türkiye ile söz konusu iki ülke arasındaki ilişkiler soğudukça ticaret hacmi de kayda değer ölçüde düşmüştür.[5]

ÖZAL DÖNEMİ

Turgut Özal'ın –başlangıçta ekonominin patronu, daha sonra başbakan ve son olarak da (1993'teki zamansız ölümüne kadar devam eden) cumhurbaşkanı olarak– dikkate değer liderliğinin etkisi için ne denirse densin, abartılmış olmaz. Ekonomi politikasının Türk dış politikasının itici gücü haline gelmesi, onun liderliği altında olmuştur. Türk ekonomisinin kilidini açan stratejik bir ihracata dayalı programa öncülük etmiş, ülkeyi yabancı yatırıma açmış, Türk halkının girişimci yetilerinin –ki geleneksel olarak askerî-yönelimli Türklerle tarihte hiçbir zaman ilişkilen-

6

TÜRK İSLAMININ YENİDEN YÜKSELİŞİ

Birçok Müslüman, uzun zamandır, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel geçmişinden kopmasının, ülkenin yaşadığı eski deneyimi kendileri için artık gereksiz kılacak kadar radikal bir kopma olduğunu düşünmüştür. Ne de olsa Müslüman toplumların çoğu, bir yandan modernizasyon sürecinden geçerken bir yandan İslamî kimliğini de korumaya çalışmıştı. Yine de, modern Türk devletinin sıkı İslam-karşıtı yapısına rağmen Türkiye, sadece Türkiye için değil, aynı zamanda genelde günümüz İslamı için oldukça önemli iki dinamik İslamî hareket üretmiştir: Gayet politik AK Parti ve büyük ölçüde apolitik cemaatçi Fethullah Gülen Hareketi. Bunun sonucu olarak, özellikle hâlihazırda evrilmekte olan siyasî bağlamı içinde, Türk İslamının yeni yüzü, giderek her yerde Müslümanların daha fazla ilgisini çekmektedir.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

Kuşkusuz AK Parti pat diye gökten düşmemiş; Türkiye'de otuz-beş yıllık bir zaman zarfında evrilip gelişmiş, öğrenmiş

ve değişmiş bir dizi İslamî hareketin içinden büyüyüp ortaya çıkmıştır. Ancak AK Parti, 1970'ten 1997'ye kadar birbiri ardına dört farklı İslamcı partiye –ki zamanla bu partilerin her biri kapatılmıştır– liderlik etmiş olan Necmettin Erbakan'ın daha geleneksel İslamcı etkisinden ilk kurtulan partidir. Görmüş olduğumuz gibi, Erbakan; Batı, İsrail, Avrupa Birliği, laiklik ve Kemalist miras konularında –en azından Türk standartlarına göre– radikal görüşlere sahipti. Üç farklı koalisyon hükûmetinde iktidarı paylaşmış olmakla birlikte, Erbakan'ın partileri tek başına iktidara da gelmemişti.

Türkiye'de İslamcı partilerin güçlenmesi ülkedeki tedricî siyasal, toplumsal ve ekonomik demokratikleşmeyi yansıtır. Bu süreç, Özal'ın 1980'lerdeki ekonomik açılımlarını içermektedir; söz konusu açılımlar dış yatırımları, İslamî bankacılık faaliyetlerini, dış ticareti, özel girişimcilik fırsatlarını ve genelde ülke içinde refahı artırmıştır. Bu değişiklikler en azından üç grubu güçlendirmiştir: Yeni ve büyüyen bir Anadolu işadamları sınıfı; şehirlerdeki geleneksel alt sınıflar; ve modern oldukları halde İslamî gelenekte anlamlı bir kimlik bulan, yeni ve büyüyen bir İslamî profesyoneller ve entellektüeller sınıfı.[1] Bu gruplar Türkiye'nin karakteri, kimliği ve gelecekteki dış politika yönelimi üzerinde giderek artan etkilere sahiptir. Geleneksel zihniyetli yeni Anadolu işadamları sınıfı, Atatürk'ü bir reformcu ve ülkeyi Batı emperyalizminden kurtaran kişi olarak takdir etse de, Osmanlı geçmişi ile derin bir özdeşleşmeyi sürdürmekte ve Kemalizmin bünyesinde taşıdığı, ülkenin Osmanlı ve İslamî mazisini küçümseyip kötüleme düşüncesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu yeni sınıfın gerek Türkiye'nin İslamcı partileri için gerekse politik bir hareket olmayan Gülen Hareketi için anahtar bir finansal destek kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de seksenli yıllar; İslam konulu kitaplar, Arap ve İslam dünyasından 20. Yüzyıl İslam klasiklerinin çevirileri, yeni dinî gazete ve dergiler ile İslamî eğilimli radyo ve televizyon kanallarını içeren İslamî medyanın hızla yaygınlaşmasına tanıklık etmiştir. Bunların hepsi de yeni takipçiler cezbetmiş, siyasal ve toplumsal hayatta İslamî değerlerin yeri konusunda ciddî entellektüel tartışmaları teşvik etmiştir. Bu tartışma, Türkiye'nin demokratikleşmesi sayesinde, öteki birçok Müslüman ülkenin görece kapalı atmosferinde mümkün olabileceğinden daha açık ve yaratıcı olmuştur. 1980'lerde, Türk Silahlı Kuvvetleri bile oportünist bir mantıkla, radikal ve şiddet yanlısı sol ile mücadele edebilmek için dinsel kimlik ile vatanseverlik kimliğinin birleşmesini teşvik etmiştir.

1990'ların ortalarında parlamentoda İslamcı temsilin arttığına ve Ankara ile İstanbul dahil ülkenin dört bir yanındaki önemli belediyelerde İslamcıların seçim zaferlerine tanık olunmuştur. Her ne kadar 1997'de Erbakan'ın ordu tarafından iktidarı bırakmaya zorlanmasından sonra Refah Partisi kapatılmış olsa da bu siyasî oluşum, çok geçmeden Fazilet Partisi adıyla yeniden diriltilmiştir. Buna karşılık, parti içindeki daha genç ve daha liberal İslamcı reformcular, Erbakan'dan ayrılıp AK Parti'yi kurmuşlardır; Erbakan çevresinde kalan yaşlı İslamcılardan oluşan bir grup da sınırlı bir etkiye sahip olan Saadet Partisi'ni...

İstanbul'un başarılı eski belediye başkanı, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Ağustos 2001'de kurulan AK Parti, Türkiye'de bugüne kadar gelmiş İslamcı partiler serisinin açık ara en ılımlı, en profesyonel ve en başarılısı olmuştur. Gerçekten de AK Parti, mutlak standartlar itibariyle, dış politika, ekonomi ve reformların yönetimi konularında son onyıllardaki anadamar Türk partilerinin hemen hep-

KISIM II

TÜRKİYE'NİN MÜSLÜMAN DÜNYA VE ÖTEKİ ÜLKELERLE İLİŞKİLERİ

7

MÜSLÜMAN DÜNYAYA YÖNELİK AK PARTİ POLİTİKALARI

TÜRKİYE'DE, BÖLGEDE "SIFIR DÜŞMAN" İLKESİNE DAYALI bir dış politika üzerinde bir mutabakatın yükselişiyle –klasik Kemalist tarafsızlık politikasına geri dönüşle– AK Parti hararetle, Ankara'nın Orta Doğu ve Müslüman dünya ile uzun zamandır körelmiş ilişkilerini gözden geçirmeye ve canlandırmaya yönelmiştir. Bu olgu, Türkiye'nin ABD ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki krizlerde arabulucu olarak rol alma konusundaki istekliliğinden, bölgedeki Müslüman ve gayri Müslim komşu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirmesinden ve İslam Konferansı Örgütü'nde liderlik pozisyonu üstlenmesinden açıkça anlaşılmaktadır.

AK Parti yetkilileri Orta Doğu'ya yönelik bir açılımın, öteki diğer unsurların yanı sıra Orta Doğu araştırmaları ve dilleri üzerinde de çok daha büyük bir resmî gayret ve eğitim gerektireceğinin farkındadır. Ancak AK Parti, ordunun 'özel bir İslamî gündemi temsil ediyor' şeklinde yorumlaması ihtimaline karşı, böyle bir programı yoğun şekilde teşvik etmek konusunda çekingen davranmıştır.

Dolayısıyla AK Parti, ordunun güvensizliğini uyarmaktan kaçınmak için, Orta Doğu'ya yönelik yeni inisiyatiflerin üzerine çok hızla veya cesaretle atılma konusunda tereddüt etmiştir. Yine de Türkiye, bu çok-taraflı Orta Doğu süreçlerinin savunuculuğu yoluyla, daha bağımsız bir dış politika ve daha güçlü bölgesel kurumlar oluşturulması yönünde ilerlemektedir. Açıktır ki bu süreç kısa vadede, Bush yönetiminin Orta Doğu gündemi için pek yararlı olmayacaktır. Ancak bu, uzun vadeli bir süreçtir. Zamanla, Türk yapımı reform, siyasal liberalizasyon ve Orta Doğu'da bölgesel çatışmaların azalması çağrıları itibarlı, güçlü ve bağımsız bir bölgesel kaynaktan geliyor olacaktır. Bu tür çağrılar eninde sonunda Batı'nın da uzun vadeli çıkarlarında olabilecek değişimleri hızlandırabilir.

ARAP ÜLKELERİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine yönelik Ekim 2005 müzakereleri sırasında, Ankara'ya destek vermek üzere Brüksel'e diplomatik ziyaretler yapan kurumlar ve devletler arasında Arap Ligi de vardı. Arapların Türk çıkarlarına şaşırtıcı biçimde sahip çıkmaları, Türkiye'nin Arap dünyasından hiç destek görmediği geçmiş devirlere göre çarpıcı bir değişimi temsil etmektedir. Bu örnekte Arap Ligi, sadece Türkiye adına özel bir inisiyatif alıyor değil; aynı zamanda Müslüman bir devletin Avrupa'ya dahil olmasına yönelik bir süreçle ilgilenmeye başlıyordu. Bu inisiyatif Arap dünyasının, Avrupa ile yakın ilişkiler geliştirmek konusunda Türkiye'nin bir arka kapı rolü oynayabileceğine ilişkin umudunu yansıtıyordu. Aynı zamanda Ankara'nın Arap dünyası nezdinde yaptığı artan sayıda olumlu temasların sonucunu da yansıtıyor olabilirdi.

Başbakan Erdoğan, geçtiğimiz birkaç yıl boyunca,

Ermenistan hariç bölgedeki her ülkeyi yorulmaksızın ziyaret etmiş, bölgesel meseleler konusunda Türk perspektifini anlatmıştır. Mesela Haziran 2005'te Beyrut'ta yapılan bir Arap Ekonomik Forumu'nda, Arap ülkeleriyle yakın bağlar kurulması ve ekonomik ilişkiler geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Nitekim Arap ülkeleri ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler son yıllarda neredeyse ikiye katlanmış, eşzamanlı olarak da, Türkiye'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu arada Başbakan, hızla artan petrol fiyatlarından elde edilen ekstra kazançların bölgedeki ülkelerde daha fazla yatırıma dönüştürülmesi çağrısında bulunmuştur.[1] Erdoğan, Mart 2006'da Hartum'da (Sudan) bir Arap Ligi zirvesine katılan ve zirveye hitap eden ilk Türk başbakan olmuş, bu zirvede Türkiye'ye "daimî misafir" statüsü tanınmıştır. Türkiye'de halka açık konuşmalarda duyulmasa da Erdoğan, konuşmasına, geleneksel bir Kur'anî dua ile başlamıştır.[2]

New Anatolian'da düzenli olarak yorum yapan Abdül Halim Gazali, 2006 yılında, Türkiye hakkında Arap düşüncesindeki değişmeyi yazmış, Erdoğan'ın –başbakan olduktan kısa süre sonra– Arap dünyası ile sağlam ekonomik bağlar geliştirilmesi ve basit İslam kardeşliği söylemi yerine somut adımlar atılması üzerinde önemle durduğunu belirtmiştir. Gazali'nin dediğine göre Erdoğan, esasen, bu konuda dediğini de yapmıştır. Yine Gazali, Türkiye'nin yeni bağımsız politikalarının ve Arap dünyasına yönelik açılımlarının çok etkili olduğuna işaret etmiştir: "Değişim AK Parti'nin Türk parlamento seçimlerini ezici bir zaferle kazanmasıyla başladı... Arap entellektüelleri, partinin İslamî muhafazakarlık ile demokratik etiği harmanlamasıyla ortaya çıkan yeni kombinasyonundan çok hoşnut görünüyorlar. İslamî trend Arap dünyasına yayıldıkça, AK

8

TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL ETKİSİNİN TEMELLERİ

PETROL DIŞINDAKİ BÜTÜN STANDARTLAR AÇISINDAN, Türkiye Orta Doğu'daki en önemli ülkedir. 70 milyonluk nüfusu, sadece Mısır'ın nüfusunun (76 milyon) gerisinde kalmakta, İran'ınkini (68 milyon) ise geçmektedir. Avrupa ülkeleri arasında sadece Almanya'nın nüfusu Türkiye'nin nüfusundan fazladır; bugünkü ılımlı nüfus artış hızı dikkate alındığında, birkaç on yıl içinde Türkiye, Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olacaktır. Kalabalık bir nüfus, insan kaynaklarından yararlanma becerisine bağlı olarak, gelişmeyi engelleyebilir de, hızlandırabilir de.

Ülkedeki genel eğitim ve profesyonel becerilerin düzeyi, ekonominin çeşitliliği ve ekonomik ve sosyal fırsatlar dikkate alınınca, Türkiye'nin nüfusunu dünyadaki diğer Müslüman ülkelerden daha etkili şekilde istihdam ettiği ileri sürülebilir.

ORDU

İsrail dışarıda tutulursa Türkiye, Orta Doğu'daki en önemli askerî güçtür. 515.000 civarındaki asker sayısıyla Türk ordusu, NATO içinde ABD'den sonra ikinci en kalabalık askerî gücü oluşturmaktadır. Dahası, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne (Stockholm International Peace Research Institute: SIPRI) göre, Türkiye 2004 yılında askerî harcamalar bakımından dünyada 14. sırada yer almıştır; 10,1 milyar dolarlık bir savunma bütçesiyle, Orta Doğu'da İsrail'in ardından ikinci sıradadır.[1] (Türkiye'nin askeriye için çok fazla harcama yaptığı sanılması ihtimaline karşı, hükûmetin eğitime savunmadan daha fazla harcama yapmakta olduğunu belirtelim.) Türkiye'de askeriyenin önemi, Türk toplumunda ordunun saygın toplumsal konumundan da beslenmektedir.

Türkiye'nin 1996 yılında başlayan yoğun askerî modernizasyon programı, askeriyenin genel gücünü ve etkinlik düzeyini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu modernizasyon programı önümüzdeki otuz yıllık dönemde 150 milyar dolar dolayında bir kaynak tüketecektir.[2] Yazar Elliot Hen-Tov'un da belirttiği gibi, "Bölgesel açıdan orantısız olan Türkiye'nin askerî modernizasyonu, Türkiye ile komşuları arasındaki uçurumu daha da büyütecektir, zira Sovyetler Birliği'nin sona ermesi Türkiye'nin komşularında, ekonomik durgunlukla birlikte silah temini konusunda bir gerilemeye sebep olmuşken, Türkiye hem ekonomik hem de askerî açıdan gelişmesini sürdürmüştür."[3] Esasen, dünyanın en güçlü askerî ittifakının bir üyesi olarak Türkiye, sadece modern silahlara kolay erişim imkanına sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş stratejik düşünme ve planlamanın yanı sıra birçok stratejik meselede Batı'nın diplomatik desteğine sahip bulunmaktadır.

NATO Balkanlarda ve Afganistan'da "alan dışı" misyonlar üstlendikçe, bu durum özellikle geçerli bir hal almaktadır. Orta Doğu'da İsrail dışında başka hiçbir ülkenin böyle bir avantajı yoktur.

İncirlik'teki Türk hava üssü NATO ve ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik güç projeksiyonu için son derece önemli bir üs olmuştur, özellikle de 1991 Körfez Savaşı ve 2003 Irak Savaşı sırasında. Her ne kadar Türkiye 2003'te Irak'ın işgali için kendi toprağının bir kara üssü olarak kullanılmasına izin vermemişse de ABD İncirlik'i Irak ve Afganistan'daki askerî ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden bu yana, Türkiye'nin dünyadaki jeopolitik konumu daha merkezî bir hal almış, bu durum bölgedeki bir dizi başka önemli jeopolitik değişiklik tarafından da teşvik edilmiştir. Daha ayrıntıya inilecek olursa, Türkiye'nin bir zamanlar yüz yüze olduğu hemen hemen bütün potansiyel bölgesel tehditler ya zayıflamış ya da ortadan kalkmıştır: Rusya'nın bölgedeki jeopolitik rolü büyük oranda azalmıştır, Ankara bugün Moskova ile alışık olunmadık yakın ilişkilerin tadını çıkarmaktadır; İran ve Irak birbirleriyle yaptıkları sekiz yıllık savaş yüzünden perişan duruma düşmüşler; Irak ve Suriye önemli askerî ve siyasî Sovyet desteğini kaybetmişlerdir; ve de Saddam ve onun Baas rejimi artık yoktur. Her ne kadar Irak'taki kaos, bölgesel istikrarsızlık bağlamında daha da acil yeni sorunlar ortaya çıkarmışsa da, Türk-Yunan ilişkileri çarpıcı şekilde iyileşmiştir. Dolayısıyla, Türkiye artık hiçbir ciddî bölgesel askerî gücün tehdidi ile karşı karşıya değildir. Yirmi yıl öncesine kıyasla gerçekten de çarpıcı bir değişimdir bu.

9

TÜRKİYE VE SURİYE

DÖNÜŞEN BİR İLİŞKİ

Daha Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu günlerden beri, Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri genelde zayıf kalmış ve hatta gergin olmuştur. İki ülke birçok olay vesilesiyle savaşın eşiğine gelmişlerdir. Ancak Türkiye'nin Şam ile ilişkileri 1998'de dramatik bir değişim sürecine girmiş, iki ülke arasında tarihî bir yeni dönemin başlamasına ve aralarındaki en önemli sorunların çözümüne yönelik yeni, pozitif bir atmosferin doğmasına kapı aralanmıştır. Dahası, ilişkileri dönüşüme uğradıkça Türkiye, artık Suriye üzerinde ılımlı fakat pozitif bir etki yapabilir ve sık sık yakın istişarede bulunmak suretiyle belki de Suriye'nin perspektiflerini genişletebilir durumdadır.

Her ne kadar bugün Türkiye-Suriye ilişkilerindeki temel belirsizlik, ABD'nin Suriye'ye karşı devam eden hasmane tutumundan kaynaklansa da Türkiye ile Suriye arasındaki ilişki tarihsel olarak kimlik, sınır, ideoloji ve Soğuk Savaş saflaşması, Kürtler, su ve İsrail ile ilgili gerilimler tarafından belirlenmiştir.

10

TÜRKİYE VE IRAK

DÜŞMANLIKTAN KARGAŞAYA

1958'deki Irak Devrimi'nden beri Türkiye-Irak ilişkileri sınırlı ve limoni etkileşimlerden, Saddam sonrasında Türkiye'nin Irak'ın işlerine müdahil olmasına uzanan bir seyir izlemiştir. Bugün iki ülkenin ilişkileri hızla genişlemekte, ancak Irak'taki iç karışıklıktan kaynaklanan ihtilaflar bu ilişkilere damgasını vurmaktadır. Gerçekten de, Irak'taki altüst oluş hali –özellikle Kürtler, terörizm, bölgesel güvenlik ve petrol konularında olmak üzere– Ankara'yı derin meydan okuyuşlara maruz bırakmaktadır.

Son yıllarda, Ankara'nın Bağdat'la ilişkileri şu unsurlarca belirlenmiştir:

- Irak Kürtlerinin siyasî özerklik arzuları, Kerkük kentinin statüsü, petrolü ve orada yaşayan Türkmen nüfusun kaderi;

11

TÜRKİYE VE İRAN

İHTİYATLI BİR BİR ARADA VAR OLMA

Türklerin başka hiç kimse ile Farslarla olduğundan daha eski veya daha karmaşık kültürel etkileşimi yoktur. İki bin yıldan daha uzun zamandır İran, Anadolu'ya kim hükmetmişse onun jeopolitik rakibi olmuştur, ki bunlar arasında Bizans da vardır. Her ne kadar İran ile Türk Anadolusu arasındaki jeopolitik gerginlikler İran'ın henüz Sünnî bir devlet olduğu zamanlarda da var idiyse de, İran'ın Osmanlı devletinin baş teolojik ve ideolojik rakibi haline gelmesi, ancak İran'ın 1500 yılında dinî bir çark edişle Şiîliği devlet dinî olarak kabul etmesiyle olmuştur. 16. Yüzyıl'dan itibaren, Şiî İran ile Sünnî Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu ilişki, ideolojik açıdan birbirini kötüleme ve Anadolu ile Mezopotamya üzerinde uzun bir mücadele içeren dinî bir Soğuk Savaş teşkil etmiştir.

17. Yüzyıl'a gelindiğinde bu iki mücadeleci devlet arasındaki ciddî toprak savaşları bir sona dayanmış, önemsiz şüpheler ve zaman zaman meydana gelen hafif çarpışmalar

12

TÜRKİYE VE İSRAİL

YAHUDİLERİN OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİNDE UZUN bir tarihi vardır. 1492'de, Müslümanlarla birlikte Katolik İspanya'dan sürüldükleri zaman Osmanlı'ya sığınmışlardır. Esasen, Soner Çağaptay'ın dediği gibi, "17. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin sayısı, dünyanın başka yerlerinde bulunan toplam Yahudi sayısından daha fazlaydı."[1] Yahudiler için, tarihsel olarak Müslüman dünyada yaşadıkları hayat tecrübesi, genel olarak Avrupa'nın çoğu kısmındakinden çok daha olumluydu– en azından 1948'de İsrail devletinin kuruluşuna kadar. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu da birçok meslek dalında Yahudi bilgi ve becerisinden faydalanmış, onlarla gelen Batılı know-how'ı imparatorluğun gelişmesi ve dönüşümünde kullanmıştır.[2] Yahudiler, bir halk olarak– İmparatorluk içinde sonradan güçlü ayrılıkçı eğilimler geliştirmiş olan Hıristiyan toplulukların aksine– Osmanlı devletine hiçbir zaman herhangi bir siyasî veya stratejik tehdit oluşturmamıştır. Osmanlılar da gerek Yahudiliğe, gerekse Hıristiyanlığa karşı hoşgörülü bir yaklaşım içinde

13

TÜRKİYE İLE MISIR, SUUDÎ ARABİSTAN, KÖRFEZ ÜLKELERİ VE AFGANİSTAN

TÜRKİYE VE MISIR

Türklerle Mısırlılar arasında asırlardır süren yakın irtibata rağmen, modern Türkiye'nin Mısır ile ilişkisi hiçbir zaman samimî olmamış, düşmanlık ile soğukluk arasında gidip gelmiştir. Bu soğukluk, belirli tarihsel hoşnutsuzluklara dayalı olmaktan ziyade günümüz jeopolitik çekişmeleri gerçekliğine dayanmaktadır. Örneğin 1950'lerde Ankara, Orta Doğu'da Batı hakimiyetine karşı olan Kahire'nin Arap milliyetçi hareketinin liderliğine düşman olmuş ve bunu zayıflatmaya çalışmıştır. Özellikle de Batı adına Arap menfaatlerine, iktidarına ve liderliğine meydan okuduğu ölçüde Mısırlıları kızdırmıştır. Bu, Camp David Barış Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana özellikle doğrudur: Mısır kendisini geniş boyutlu Arap davasının önde gelen hamisi ve her ne kadar böyle bir rolde giderek daha az ikna edici hale gelse de, Arap dünyasının doğal lideri olarak görmektedir.

Bunu böylece not ettikten sonra, geride kalan yirmi yıl-

14

TÜRKİYE VE AVRASYA

ALTERNATİF ORTAKLIKLAR MI?

"Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler son on yılda çarpıcı şekilde değişti. Hatta 2005 yılında iki ülke arasındaki ilişkiler belki de son birkaç yüzyılın herhangi bir zamanında olduğundan daha iyi duruma geldi."[1] Gözlemciler Fiona Hill ve Ömer Taşpınar, Osmanlı ve Rus imparatorlukları arasında asırlar süren zorlu emperyal kapışma döneminin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan dramatik kaymayı bu şekilde ifade etmektedirler. Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında anahtar bir güçtü ve bir halk olarak Ruslar, 14. Yüzyıl'da Moskova'yı hakimiyetleri altında tutmuş olan Türk-Moğol halklarından daima duygusal bir kültürel tehdit hissetmişlerdi– Rusya'nın klasik, asırlık "sarı tehlike" ötekisi. Hem Rus İmparatorluğu hem de Sovyetler Birliği daima pan-Türkizmin potansiyel kollektif gücünden ve Rus gücü ve uygarlığına karşı birleşik bir karşı ağırlık oluşturma arzularından çekinerek yaşamışlardır. Ancak devirler değişmiştir: Her ne kadar gizil pan-Türkî konular

15

TÜRKİYE VE AVRUPA

TÜRKİYE'NİN BATI'DAKİ GENEL KONUMU, Batı Avrupa'da bulunan, bir kısmı bugün üçüncü kuşağa ulaşmış, kalabalık sayıdaki Türk göçmenin varlığı tarafından giderek artan biçimde –her zaman olumlu yönde değil– etkilenmektedir. Bugün Avrupa Birliği ülkelerinde, 1,3 milyonu bulundukları ülkenin vatandaşı olmak üzere, toplam 3,8 milyon Türk yaşamaktadır. Bunların ezici bir çoğunluğu Almanya'da bulunmakta (2,6 milyon), bu ülkeyi Fransa (370.000), Hollanda (270.000), Avusturya (200.000), Belçika (110.000) ve İngiltere (70.000) izlemektedir. Geri kalanların çoğu Danimarka ve İsveç'tedir.[1]

İstatistikler, Türk toplumunun genel işgücü verimliliğinin AB ekonomisine ciddî bir katkı yaptığını göstermektedir: 1,2 milyon Türk çalışan (Avrupa Birliği'nin çalışan nüfusunun %0,75'i) Avrupa Birliği'nin gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYH) Lüksemburg'un iki katı, Yunanistan'ın ise yarıdan fazlası kadar katkı yapmaktadır. Avrupa Birliği içinde Türk girişimciliği büyümekte ve Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türklerin Türkiye'ye gönderdikleri ser-

16

TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

BÜYÜMEKTE OLAN ÇEKİNCELERİN TARİHÇESİ

Türk-Amerikan ilişkilerinin büyük bölümünün genel anlamda olumlu karakteri yıllardır yeterince belgelenmiş, Türk dış politikasını konu alan araştırmaların çoğunun odak noktasını teşkil etmiştir; bunun detaylı analizi bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Açık bir şekilde, elli yıllık bir dönem boyunca Türk-Amerikan ilişkileri genel olarak yakın, kapsamlı ve her iki taraf için de önemli olmuştur. Soğuk Savaş, aradaki ilişkiyi pekiştirmiştir pekiştirmesine ama Washington da Türkiye'nin Batı ittifakı ve güvenlik ağına dahil olmasını kolaylaştırmış, "Batılı" ve Batı'nın yardımlarından yaralanıcı bir ülke olma pozisyonunu garanti altına almıştır. Amerika aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişini sürekli olarak desteklemiştir. Buna ek olarak, Türkiye ile olan yakın askerî ilişkisinin büyük bölümünü, hiçbir Türk hükûmetinin kolayca bir kenara bırakamayacağı önemli yollardan kurumsallaştırmıştır. Nihayet,

KISIM III

TÜRKİYE'NİN GELECEK YÖRÜNGESİ

17

TÜRKİYE'NİN GELECEĞİYLE İLGİLİ DIŞ POLİTİKA SENARYOLARI

Ankara, gelecekte bir noktada muhtemelen üç kuşatıcı dış politika alternatifinden birini seçecektir. Bunlar sırasıyla şöyle sıralanabilir:

- Türkiye'nin başlıca önceliği ABD ile olan jeopolitik ilişkisine vereceği, Washington-merkezli bir dış politika,
- AB üyeliğinin önceliğine dayanan Avrupa-merkezli bir dış politika,
- Bakış ve eylem bağımsızlığını vurgulayan, öteki güçleri de içeren geniş bir yelpazede işbirliği ve stratejik etkileşimleri dengeleyen ve de güçlü bir Avrupa ve Orta Doğu bağı olan Ankara-merkezli bir dış politika.

Her ne kadar bu politika istikametlerinden hiçbiri diğerlerini tam dışlayıcı olmasa –ve gerek Türk iç siyaseti ve gerekse küresel gelişmeler Türkiye'nin gideceği yönü etkileyecek olsa– da, Türkiye'nin politikalarının nihaî büyük

18

SONUÇ

Washington Ne Yapabilir?

TÜRKİYE'NİN ABD'YE VE MEVCUT POLİTİKALARINA karşı yaklaşımını ciddî biçimde değiştirebilmek için, muhtemelen ABD politikalarının çoğunun değişmesi gerekecektir. Özellikle de yüksek-etki doğuracak üç politika değişikliği söz konusudur ki derhal Ankara'nın dikkatini çekecektir:

- Kısa dönemde, Kuzey Irak'taki PKK varlığını ortadan kaldıracak ve oradaki Kürt hükûmetini bölgeyi PKK güçlerine kalıcı olarak kapatmaya zorlayacak kararlı bir ABD hamlesi, Türk-Amerikan sürtüşmesinin yakın ve duygusal kaynaklarından biri üzerinde önemli bir etki yapacaktır. Bu adım işe yarayacaksa da mesele daha derine gitmektedir: PKK varlığı Irak'tan çıkarılsa bile, Kuzey Irak'taki Kürtlerin *de facto* özerkliğine veya yarı-bağımsızlığına yönelik herhangi bir uzun dönemli ABD vaadi veya desteği Amerikan niyetleri konusundaki Türk güvensizliğine süreklilik kazandıracaktır.

DİZİN

#

11 Eylül 2001 Terör Saldırıları 41, 160, 243, 264, 270, 282, 287, 303

A

Abant Platformu 130, 133, 134
Abbasî Halifeliği 72
Abbas, Mahmud 148. *Ayrıca bkz* Filistin, Filistinliler
Abdullah, Suudî Kralı 231
Abdülhamid II.,Sultan 66, 202
Abhazya 240, 251. *Ayrıca bkz* Gürcistan
Acaristan 240, 251. *Ayrıca bkz* Gürcistan
Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 27, 28, 41–44, 74, 93, 95, 100, 102, 105–117, 129, 130, 134–155, 170, 191–195, 203, 208, 209, 212, 218, 221, 228, 251, 252, 255, 259, 264, 277, 278, 287, 288, 297, 300–305
Afganistan 231–234. *Ayrıca bkz* Orta Asya
  ABD işgali 149, 160, 233
  Bağdat Paktı 83
  barışgücü askerleri 233, 248, 280
  CENTO 83
  Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) 153
  İslâmî Topluluklar Birliği toplantısı 94
  Özbek ve Türkmen azınlıklar 231
  Sadabad Paktı 79
  Sovyet işgali 275
  Tâliban 210, 232, 234
  Türkiye ve 231–235

Türk yardım ve yatırımları 234
afyon üretimi 273
Ahmedinejat, Mahmud 145. *Ayrıca bkz* İran
Ahmet Yesevi Üniversitesi 254
Akdeniz 34, 40, 78, 83, 90, 165, 193, 208, 238, 239, 247
Akdoğan, Yalçın 110, 318
AK Parti. *Bkz* Adalet ve Kalkınma Partisi
Aktif Girişim Operasyonu 239
Al Baraka Türk Finans Kurumu 99
Alevîler 192
Alman Marshall Fonu 216, 268, 277
Almanya 55, 93, 157, 161, 237, 238, 261, 262, 265, 266
alt sınıflar 106
Amerika Birleşik Devletleri (ABD)
Afganistan'ı işgali 149, 160
Bağdat Paktı 83
"boru hattı savaşı" 164, 246
Bush yönetimi 43, 138, 146, 189, 249, 277, 279, 284
Camp David barış görüşmeleri 226
Irak'ı işgali. *Bkz* Irak Savaşı (2003)
İran rehine krizi 90
İsrail'le ilişkiler 216, 220, 223
Körfez Savaşı (1991) 92–93
Küba Füze Krizi 85, 272
NATO ve 233, 240, 272–274
Öcalan'ın ele geçirilmesi 169
Somali 160
Şanghay İşbirliği Örgütü ve 256
Anadolu
AK Parti desteği 28, 252
Atatürk'ün müdaafası 54
dil 173
İran'a karşı 199
iş sınıfı 99, 106
pan-Türkizm 173
Angola 160
Annan, Kofi 150. *Ayrıca bkz* Birleşmiş Milletler
anti-Semitizm 221. *Ayrıca bkz* İsrail
Arabistanlı Lawrence 66
Arap-İsrail çatışması. *Bkz* Orta Doğu
Arap Ligi 138, 139
Arap milliyetçiliği 64–66, 176, 299
Arap-Türk siyasî düşmanlığı 62
Arap ulusları. *Bkz* Müslümanlar; *Bkz* spesifik ülkeler
Aras, Bülent 49, 176, 203, 214, 223, 315, 319, 322, 323, 324, 325
Ardahan 82
Arnavutluk 160
Asya 40, 97, 156, 298, 300
Güney Asya 231
Orta Asya 40, 140, 153, 163, 165, 173, 201, 205, 210, 219, 231, 232–236, 242–247, 251–256, 281, 299
Atatürk Barajı 166
Atatürk, Mustafa Kemal 26, 36, 52–56, 69–77, 85, 106,

132, 145, 166, 200, 202, 205, 232. *Ayrıca bkz* Kemalizm
Afganistan ve 232
anti-emperyalizm 106
kurtarıcı ve reformcu olarak 54, 55, 106
laikleştirme 70, 202
mezarı 202
Rıza Şah modeli olarak 202
Türkiye Cumhuriyeti'ni kurması 36
ulusal amnezi 56
Avrasya 28, 42, 44, 46, 235, 245, 255, 256, 259, 268, 298, 304, 305, 306
Avrasya İslâm Konseyi 140
Avrupa Birliği (AB) 28, 34–38, 42, 43, 46, 59, 93, 106–109, 138, 143–146, 150, 151, 161, 163, 169, 191, 211, 220, 224, 240, 244–249, 252, 256–269, 277, 279, 288, 291–297, 304, 305, 311
göç 262
"Hıristiyan kulübü" olarak 93
İran'dan enerji ithali 208
Avrupa'ya göç 95, 262, 263, 264
Avusturya 261
Aydın, Mehmet 110, 134, 318, 319
Azerbaycan 14, 144, 164, 165, 171, 205, 206, 219, 236, 241, 245, 246–254, 281
Dağlık Karabağ bölgesi 248
doğalgaz tedarikçisi olarak 164
İran donanmasıyla karşı karşıya gelme 248
Kürt nüfusu 171
pan-Türkçülük 245
petrol boru hattı 245, 246, 250, 254
Türkiye ve 245–250

B

Babür Hanedanlığı 298
Bağdat Paktı 83, 84, 85, 87, 271
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 163, 243
Bakü-Ahılkelek demiryolu hattı 247
Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı 165, 219, 245, 246, 251, 254, 294
Balkanlar 34, 35, 40, 63, 64, 159, 257, 258
bankacılık reformu 101. *Ayrıca bkz* İslâmî bankacılık sistemi
Bardakoğlu, Ali 116, 318
barışgücü 151, 233, 248, 258, 280
Barkey, Henri 189, 191, 317, 322, 323, 330
başörtüsü 112, 133, 265
Batılılaşma 36, 52, 53
Batı Şeria 90. *Ayrıca bkz* Filistin ve Filistinliler
BDT. *Bkz* Bağımsız Devletler Topluluğu
Belçika 261
Berdimuhamedov, Kurbankulu 253

Berlin Film Festivali 266
bin Ladin, Usame 282, 283. *Ayrıca bkz* 11 Eylül 2001
Bir, Çevik 220
Birinci Irak Savaşı. *Bkz* Körfez Savaşı
Birleşik Krallık 84
Birleşmiş Milletler 84, 160, 247
Bizans İmparatorluğu 199
Blair, Tony 150. *Ayrıca bkz* Birleşik Krallık
Boğazlar 40, 75, 82, 238
Bosna-Hersek 101, 151, 160, 257, 258
Bosna Krizi 101, 257, 258. *Ayrıca bkz* Balkanlar; *Ayrıca bkz* Kosova
Bulgaristan 82, 101, 153, 164
Bush, George W. 43, 138, 144, 146, 150, 189, 249, 277, 279, 283, 284
Büyük Britanya. *Bkz* Birleşik Krallık
Büyük Suriye. *Bkz* Suriye

C-Ç

Caferî, İbrahim 141
Camp David Barış Anlaşması 225, 226
Cannes Film Festivali 266
CENTO. *Bkz* Merkezî Antlaşma Teşkilatı
Ceyhan Nehri 167
Ceyhan petrolü 165. *Bkz* Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı
Ceylan, Nuri Bilge 266
Cezayir 84, 86, 164
CHP. *Bkz* Cumhuriyet Halk Partisi
cihatçı örgütler 282, 283
Cleveland, William 66, 316
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 278
Çağaptay, Soner 180, 213, 320, 324
Çandar, Cengiz 140, 319, 320
Çan, Kay Şek 55
Çeçenler 236, 237, 298
Çekiç Güç 186
Çetin, Hikmet 234
Çiller, Tansu 151
Çin 44, 55, 96, 146, 173, 209, 224, 234, 242–247, 252–259, 286, 292, 296–299, 306

D

D-8 (Gelişmekte Olan 8) 96, 226
Dağlık Karabağ bölgesi 248
Danimarka 261
Davutoğlu, Ahmet 72, 73, 85, 96, 97, 141, 148, 152–154, 176, 177, 297–300
Delhi Sultanlıkları 298
Demirel, Süleyman 151, 242
demiryolları 252, 255
demiryolu 229, 247
demokratikleşme 58, 106–109, 116, 134, 143, 153, 223, 243, 244, 285, 299, 302, 305

Demokratik Toplum Partisi (DTP) 170
devlet karşıtı hareket 128
Dicle Nehri 166, 167
dinî lider 72
Diyanet İşleri Başkanlığı 115, 140
Diyarbakır 25, 171, 172
Doğru Yol Partisi (DYP) 93
Dostum, Raşit 233
DTP. *Bkz* Demokratik Toplum Partisi
Dünya Bankası 101
Dünya Kupası 266
Dünya Savaşı
  Birinci Dünya Savaşı 54, 63–69, 72–75, 78, 176, 184, 200, 228, 274
  İkinci Dünya Savaşı 25, 40, 79, 81, 214, 278, 292
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 241

E

Ecevit, Bülent 149, 221, 274
ECO. *Bkz* İktisadî İşbirliği Örgütü
Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) 153
el-Aksa intifadası 215. *Ayrıca bkz* Orta Doğu
el-Baradey, Muhammed 146
Elçibey, Ebulfez 245
elektrik 165, 166, 181, 185
el-Kâide 282, 283. *Ayrıca bkz* 11 Eylül 2001; terörizm
el-Sadr, Mukteda 141
Emanullah Han 232
emperyalizm 52, 65, 73, 106, 195, 231
Endonezya 96
entelektüeller sınıfı 106, 115, 267
Enver Paşa 205
Erbakan, Necmettin 93–97, 106–109, 112, 206, 218, 226, 227, 230, 258, 264
Erdoğan, Recep Tayyip 27–29, 78, 107, 109, 110, 138, 139, 142, 145, 148–152, 165, 177, 211, 237, 249
Eren, Halit 154
Ermenistan 37, 139, 171, 179, 206, 241, 248, 249, 281
  1915 Ermeni katliamları 249, 265, 274
  anavatan olarak Anadolu 75
  Dağlık Karabağ bölgesi 248
  Hrant Dink'in öldürülmesi 249
  PKK'yı kullanması 179
  Türkiye'ye tehdit olarak 37
Esad. *Bkz* Suriye
Esad, Hafız 102, 180
Eurovision şarkı yarışması 266

F

Fazilet Partisi 107, 112, 218
Fethullah Gülen Hareketi 99, 105, 117–134, 253
Fırat Nehri 87, 166, 167, 178
Fırtına, İbrahim 256
fiber-optik kablolar 165
Filistin 78, 90, 94, 147–149, 160, 165, 202, 214, 215, 227,

230, 239, 285, 310
AK Parti politikaları 147–148
Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 90. *Ayrıca bkz* Filistin ve Filistinliler
film 266, 277. *Ayrıca bkz* medya
FKÖ. *Bkz* Filistin Kurtuluş Örgütü
Franco, Francisco 55
Fransa 78, 84, 118, 261, 274, 296
futbol 266

G

G-7 (Yediler Grubu) 96
GAP. *Bkz* Güneydoğu Anadolu Projesi
gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) 261
Gazali, Abdül Halim 139
gazeteler 107. *Bkz* medya
Gazze Şeridi 90. *Ayrıca bkz* Filistin, Filistinliler
Gençsoy, Nazlı 180, 322, 323
göçmen ideolojisi 262
Gönül, Vecdi 256
Gül, Abdullah 28, 109, 140, 144, 146, 148, 152, 209, 255, 285
Gülen Hareketi. *Bkz* Fethullah Gülen Hareketi
Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 166, 167, 169
Güney Kafkasya gaz boru hattı 246
Gürcistan 160, 240, 241, 246, 247, 250, 251, 281. *Ayrıca bkz* Kafkaslar
Türkiye ve 250–252

H

Hale, William 79, 316–323
Halidi, Raşid 65
halifelik 71, 72, 76, 202
kaldırılması 71–72
Hamas 94, 147–149, 154, 155. *Ayrıca bkz* Filistin, Filistinliler
ham petrol 163. *Bkz* petrol
Han Çinlilerinin getirilmesi 255
Haşimi İsyanı 228
Hatay 77, 78, 177
Hatay Sorunu 77–78
Hatemi, Muhammed 145
Hazar Denizi 40, 165, 246, 254, 281
Hebron (Filistin) 160
Hen-Tov, Elliot 158, 321
Hicaz 66, 228
Hill, Fiona 235, 296, 326, 330
Hindistan 209, 259, 296, 298
Hitler, Adolf 55, 149
Hizbullah (Kürt İslâmî hareketi) 201
Hizbullah (Lübnan) 150
Hollanda 261
Humeyni, Ayetullah 202. *Ayrıca bkz* İran
Hüseyin, Saddam 40, 92, 150, 159, 165, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 201, 203, 204, 212, 222, 276. *Ayrıca bkz* Irak

I-İ

IMF. *Bkz* Uluslararası Para Fonu
Irak 26, 27, 30, 39, 40, 46, 76–87, 90–92, 102, 140– 144, 150, 153, 159, 160, 163–167, 170–172, 179, 183–197, 200–206, 210, 217, 221, 223, 227, 230, 231, 239, 241, 256, 275–280, 283, 284, 293, 304, 309, 310, 313, 314
AK Parti politikaları 141–142
İran-Irak Savaşı (1980-88) 184–185
Kerkük ve Türkmenler 190–191
Körfez Savaşı (1991) 186–189
Körfez Savaşı (2003) 189
sınır sorunları 184
Türkiye ve 183–197
Irak Savaşı (1991). *Bkz* Körfez Savaşı
Irak Savaşı (2003) 159
ISAF. *Bkz* Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
ISRO. *Bkz* Uluslararası Stratejik Araştırma Örgütü
Işık Sigorta 99

ihracat. *Bkz* ticaret
İhsanoğlu, Ekmeleddin 153
ikili ticaret. *Bkz* ticaret
İktisadî İşbirliği Örgütü (ECO) 87
İnbar, Efraim 217
İncirlik hava üssü 159, 273
İngiltere 37, 77, 79, 83, 171, 201, 261, 262, 301
İran 29, 30, 37–40, 46, 77, 79, 83, 87, 90–92, 95, 115, 140, 141, 144–147, 150–160, 163–165, 171–173, 184–187, 191, 192, 197, 199–212, 217, 221–223, 226, 230, 239, 246–255, 276, 280, 284, 287, 293–296, 300, 310, 313, 314
AK Parti politikaları 144–147
nükleer sorunlar 210–211
Türkiye ve 199–212
İran Devrimi (1979) 40, 87, 200, 202, 226
İran-Irak Savaşı 91
İran Şahı 204
İskenderun 78, 177
İslamcılar 28, 93, 94, 97, 100, 107–109, 114–118, 125, 128, 129, 134, 187, 209, 218, 303–307
İslamcılık 94, 128
İslamî bankacılık 98–101
İslâmî bankacılık sistemi 98–101, 106, 113
İslâmî Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA-C) 206
İslâmî Topluluklar Birliği 95
İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ) 101, 137, 143, 151–154, 230, 258
AK Parti politikaları 151–154
İsmailzade, Ferit 247
İspanya 55, 213
İsrail 29, 37, 40, 46, 83–86, 90, 94, 96, 102, 106, 142, 143, 147–152, 158–160, 165, 167, 171, 175–180,

195, 201, 202, 211–228, 238, 274, 276, 281, 285, 287, 301
AK Parti politikaları 148–150
Türkiye ve 213–224
İstanbul Deklarasyonu 141
İsveç 261
İşbirliği ve Kalkınma Bölgesi 87
işgücü 161, 162, 261. *Ayrıca bkz* ekonomi
İtalya 55

J

Jang, Ji-Hyang 98, 100
Japonya 53
Johnson, Lyndon 272
"Johnson Mektubu" 272
Jön Türkler dönemi 54. *Ayrıca bkz* Osmanlı İmparatorluğu
Jung, Dietrich 83, 315, 316, 317, 324, 325
Jüpiter füzeleri 272

K

Kabil 233, 234
Kaddafi, Muammer 96. *Ayrıca bkz* Libya
Kafkaslar 34, 40, 140, 173, 201, 237–245
Kafkasya 153, 163, 219, 236, 246, 247
Kaplan, Metin 265
Karadeniz 40, 164, 219, 238, 239
Karadeniz Harmonisi 239
Kars 82, 247, 327
Katar 164
Kavgam (Hitler) 149
Kazakistan 251, 254. *Ayrıca bkz* Orta Asya
Kemalizm 26, 36, 53, 56, 58, 106, 108, 115, 116
Arap dünyasına bakış 74–75
devlet ve millet inşası 69–70
halifeliğin kaldırılması 71–72
Irak ve Musul Sorunu 77
İran ve 79–314
İslamî tehdit 75–77
Suriye ve Hatay Sorunu 77–78
Kenya 169, 275
Kerimov, İslâm 242, 253
Kerkük 77, 165, 183, 190, 191, 310
Kerkük'teki Türkmenler 183
Keşmir 232
Kıbrıs 85, 88, 165, 240, 265, 271–273, 311
Kırgızistan 251, 254. *Ayrıca bkz* Orta Asya
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi 254
Kırım 236
Kirişçi, Kemal 145, 320, 322, 325
Koç, Mustafa 238
Kosova 248, 258. *Ayrıca bkz* Bosna Krizi
Körfez Savaşı (1991) 92–93, 159, 186–189, 195, 275, 276
Körfez ülkeleri 98, 101, 156, 184, 225, 231. *Ayrıca bkz* spesifik ülkeler

Kudüs 151, 152, 155, 184, 214, 215, 222, 223, 313. *Ayrıca bkz* İsrail
Kudüs Komitesi 151
Kudüs'teki kutsal mekânlar 152, 214
Kuveyt 141, 160, 162, 165, 185
Kuveyt-Türk Finans Kurumu 99
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 25, 34, 36, 40, 82, 86, 90, 94, 158, 159, 233, 234, 239, 240, 251, 256, 268, 271–274, 279, 280
Küba 85, 272
Küba Füze Krizi (1963) 85, 272
Kürdistan 142, 191, 195, 196, 221
Kürt Demokratik Partisi 204
Kürt Sorunu 39, 75, 88, 141, 167, 171–174, 186, 193, 210, 265, 314

L

Laçiner, Sedat 125, 300, 301, 319, 330
laiklik 106, 120, 121, 123, 133, 134, 263
Laricani, Ali 145
Libya 86, 94, 95, 96, 162
Lübnan 77, 78, 94, 144, 150, 179, 201, 219, 223
Lüksemburg 261

M

mafya 265
Malezya 96
Manço, Ural 263, 328
Marksist-Leninist terör 281
Mavi Akım boru hattı 238
Menderes, Adnan 26, 83
Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO) 83, 87, 271
Meşal, Halid 147, 148. *Ayrıca bkz* Hamas
Metal Fırtına 277
Metiner, Mehmet 115, 318
MHP. *Bkz* Milliyetçi Hareket Partisi
Mısır 86, 94, 96, 141, 157, 217, 225–229
  Türkiye ve 225–228
Millî Görüş Hareketi 264
Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) 206
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 252, 278
milliyetçilik
  Arap ve Türk milliyetçilikleri 65–66
Moğollar 72, 298
Mussolini, Benito 55
Musul 77, 184, 188
Musul Sorunu 77
Mübarek, Hüsnü 94, 227. *Ayrıca bkz* Mısır
Müslüman Kardeşler 94, 227
müzik 27, 173. *Ayrıca bkz* kültür

N

NATO. *Bkz* Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Necid 228

Nijerya 96, 164
Nippon Vakfı 254
Nur Hareketi 117, 118
Nursî, Said (Bediüzzaman) 117, 319

O-Ö

Orta Asya 40, 140, 153, 163, 165, 173, 201, 205, 210, 219, 231, 232, 233, 234, 236, 242, 243, 244, 245, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 281, 299
  Türkiye ve 251–254
Osmanlıcılık 62–63
Osmanlı İmparatorluğu 29, 35, 36, 45, 49–78, 83, 106, 112, 113, 124–126, 135, 140, 143, 154, 167, 176, 184, 190, 199, 202–205, 213–215, 228–231, 235, 249, 258, 265, 292, 298, 301, 306, 319

Öcalan, Abdullah 87, 169, 172, 179, 180, 275. *Ayrıca bkz* PKK
Özal, Turgut 27, 91, 92, 96–100, 106, 167, 169, 178, 188
Özbekistan 219, 242, 251, 253

P

Pakistan 39, 83, 94, 96, 232, 255, 319
pan-İslamizm 66–67, 71, 124, 127, 202, 264
Pew Araştırma Merkezi 241, 278, 329
Piccoli, Wolfango 83, 315, 316, 317, 324, 325
PJAK (Özgür Bir Yaşam Partisi) 207
PKK (Kürdistan İşçi Partisi) 87, 101, 142, 166–172, 178–180, 185, 192–197, 206, 207, 218, 222, 223, 265, 275, 278, 281–284, 309

R

radyo. *Bkz* medya
radyo istasyonları 107, 121
Reagan, Ronald 275
Refah Partisi (RP) 93, 94, 95, 97, 107, 252
Rıza Şah 202
Rice, Condoleezza 145, 146, 285, 327
Robins, Philip 85, 94, 96, 187, 218, 220, 221, 288, 317, 321–330
Rusya 37, 40, 44, 55, 75, 79, 82, 83, 118, 146, 153, 159, 163, 164, 171, 173, 179, 201, 207, 209, 219, 224, 235–247, 250–258, 286, 292, 293, 296–300, 306, 313

S-Ş

Sadabad Paktı 79
Samsun-Kırıkkale-Ceyhan boru hattı 238
savunma bütçesi 158. *Ayrıca*

bkz ordu
Savunma İşbirliği Anlaşması (1969) 274
sekülerizm 28, 202
Selçuklular 33, 35, 62, 73, 125
Sevr Antlaşması 303
Seyhan Nehri 167
Sezer, Ahmet Necdet 142–145, 215
Sincan (Çin) 254, 255
Soğuk Savaş 28, 29, 30, 43, 45, 78, 80, 81, 87, 102, 123, 175–180, 199, 200, 227, 269. *Ayrıca bkz* Amerika Birleşik Devletleri; *Ayrıca bkz* Rusya
Somali 160
sosyal altyapı 39
sosyal refah programları 97, 265
sosyo-dinî politikalar 117
Sovyetler Birliği 40, 44, 81–92, 102, 118, 158, 159, 179, 219, 232, 235–243, 25–253, 272, 275, 292. *Ayrıca bkz* Rusya
Stalin, Josef 55, 81. *Ayrıca bkz* Soğun Savaş dönemi
Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 158
Stratejik Derinlik (Davutoğlu) 297
Sufî gruplar 98, 125
sûikast 149, 201, 206, 249, 277
Suriye 29
1999'da Türkiye'ye boyun eğmesi 101–102
AK Parti politikaları 142–144, 155
Arap milliyetçiliği ve 176
Bağdat Paktı 85
boru hattı 163
elektrik şebekesi 181
Erdoğan'ın ziyareti 78, 142
İslâmî Topluluklar Birliği toplantısı 94
İsrail ve 143, 180–184, 217, 218, 223
İstanbul Deklarasyonu 141
kimlik sorunları 79, 175–177
kuruluşu 78
Kürt Sorunu 171, 172, 179–180, 314
Lübnan çatışması 144
Müslüman Kardeşler 94
Osmanlı İmparatorluğu ve 143
petrol arama 181
Rus ittifakı 178
sınır ihtilafları 142, 177
Soğuk Savaş rekabeti 87, 175, 176, 178
su sorunları 178
turizm 181
Türkiye sınırındaki mayınlı arazi 180
Türkiye ve 175–181
Türkiye'ye karşı Yunanistan-Suriye-İran ekseni 300
Türkiye'yle ticaret 142
su siyaseti 166–167. *Ayrıca bkz* enerji
Suudî Arabistan 94, 115, 128, 140, 141, 162, 163, 167,

217, 225, 228, 229, 230
Türkiye ve 228–231
Sünnîlik/Sünnîler 36, 71, 121, 140, 141, 190, 192, 199, 202

Şah Denizi 246
Şanghay İşbirliği Örgütü 256, 299
Şaron, Ariel 149, 283. *Ayrıca bkz* İsrail

T

Tâliban 128, 210, 232–234
Tanzimat 54
tarım 161, 166, 167, 177, 193, 219, 252
Taşpınar, Ömer 235, 296, 326, 330
Tatarlar 236, 298
teknoloji 119, 216, 217, 311
televizyon 107, 121, 143, 195
Terörizmle Küresel Savaş (TKS) 41, 72, 74, 243, 262, 284
TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) 102, 227, 325
Tibetliler 255
Türk-Ermeni-Azeri ilişkileri 248
Türk Havayolları 195
Türkî devletler 40
Türkiye
ABD ve 269–290
Avrasya ve 235–259
Avrupa ve 261–268
Azerbaycan ve 245–250
Balkan Müslümanları ve 257–258
Çin ve 254–257
Gürcistan ve 250–252
Kafkaslar ve 245–251
Kazakistan ve 254
Kırgızistan ve 254–270
Orta Asya ve 251–254
Özbekistan ve 253
Türkmenistan ve 252–253
ulus inşası 69–70
Türkiye'deki Yahudiler 216. *Ayrıca bkz* anti-Semitizm; İsrail
Türkî zirve toplantıları 242
Türkmenistan 219, 246, 247, 251–253
Türk milliyetçiliği 28, 65, 94, 123, 124, 129
Türk-Moğol halkları 235
Türk Silahlı Kuvvetleri 27, 50, 102, 107, 118, 160, 203, 215, 220, 248
Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması (1921) 82
Türk tarihine diyalektik/döngüsel bakış 56–58
Türk Ticaret ve Kalkınma Bankası 242

U-Ü

Ukrayna 207
Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) 233, 280
uluslararası güvenlik kaygıları 210
Uluslararası Para Fonu (IMF)

101, 294, 311
Uluslararası Stratejik Araştırma Örgütü (ISRO) 37, 329, 330
UNECE (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu) 247
UNIIMOG 160
UNIKOM 160
Uygurlar 255
Uygur Türkleri 96, 234, 298
uyuşturucu kaçakçılığı 210, 265
uzay teknolojileri 256

Ürdün 78, 84, 141, 165, 167, 227

V-W

Vahhabî 126, 128, 228, 230, 231
Vakıflar Bankası 99
Viyana 265
Volga 236

White, Jenny 111
Wolfowitz, Paul 26

Y-Z

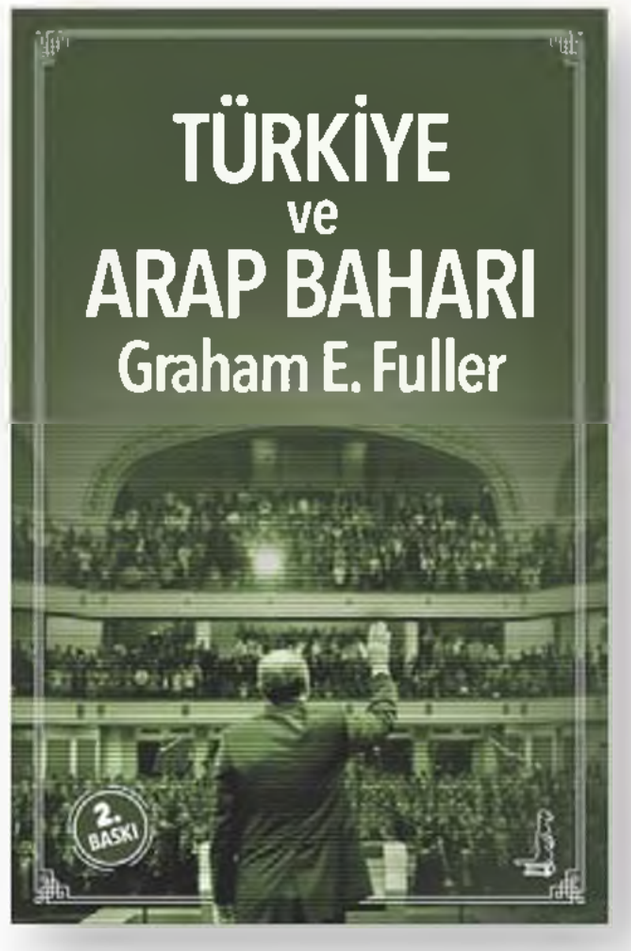
Yasin, Şeyh Ahmed 149
Yavuz, Hakan 111, 318, 319
Yediler Grubu. *Bkz* G-7
Yemen 86
Yom Kippur Savaşı (1973) 90
Yunanistan 37, 88, 171, 177, 179, 208, 261, 265, 271–273, 300, 311. *Ayrıca bkz* Kıbrıs
PKK'yı kullanması 179

Zaman 121
zina, suç sayılması 112

TÜRKİYE VE ARAP BAHARI

Graham E. Fuller

Çeviren: Prof. Dr. Mustafa Acar

2011'de otoriter yönetimlere karşı bir özgürlük, demokrasi ve haysiyet arayışı olarak başlayan Arap Baharı, sadece uzun yıllardır müzmin sorunlarla boğuşan Orta Doğu'da değil, tüm dünyada heyecan yaratmıştır. Ancak çok geçmeden bu gelişmeler bahardan çok kışı andıran bir siyasal ve toplumsal karmaşaya dönüşmüştür. Hatta Suriye gibi örneklerde kanlı bir iç savaş ve büyük güçlerin Suriye topraklarında yürüttüğü vekâlet savaşlarına ve küresel bir mücadeleye dönüşmüştür.

Orta Doğu'daki bu geniş çaplı ve derin sarsıntılar esnasında bilhassa ABD gittikçe etkisizleşmiş, bu ise bölgede bir liderlik arayışını daha güçlü bir şekilde gündeme getirmiştir. Bir kez daha derin bir karmaşa içindeki Orta Doğu'da bir rol model ülke arayışında gözler öncelikle Türkiye'ye çevrilmiştir. Birçoklarınca otoriter yönetimlerden kurtulma mücadelesi veren Arap halklarına Türkiye'nin siyasî-iktisadî dönüşümü ve kurduğu model örnek olarak sunulmuştur.

Tabiî hem Orta Doğu'da hem de Türkiye'de her şey çok büyük bir hızla gelişmekte ve değişmektedir. O kadar ki, dünyanın sayılı Orta Doğu uzmanlarından olan Graham Fuller'ın bu kitabı kaleme aldığı sırada yaşananlar ile Türkçe baskısının yayına hazırlandığı dönem arasındaki gelişmeler bile yeni bir kitap konusu olabilir. Ancak tüm bu yerel ve bölgesel aşırı-dinamizme rağmen Fuller'ın ferasetli analiz ve öngörüleri Arap devrimlerini ve Türkiye'nin bu kompozisyon içindeki konumunu net ve ufuk açıcı bir şekilde göz önüne sermektedir. Görüşlerine katılsak da katılmasak da, Fuller'ın tespit, tahlil ve önerileri üzerinde ciddiyetle durmayı hak etmekte, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir.

Kitabın Türkçe baskısı için yazdığı önsözde de belirttiği gibi Fuller, son birkaç yıldaki gelişmeleri, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, iktidarının ilk yıllarında başardıklarıyla karşılaştırdığında bir nebze hayal kırıklığı içerisindedir. Ancak bölgeyi ve ülkeyi çok yakından tanıyan bir isim olarak, yine de Türkiye'ye olan kuvvetli inancı kendisini iyimser kılmaktadır.

978-605-9305-03-7	15x23 cm	₺32		eksi kitaplar
2. Baskı, Mart 2017	484 sayfa			

SİYASAL İSLAMIN GELECEĞİ

Graham E. Fuller

Çeviren: Prof. Dr. Mustafa Acar

11 Eylül; seçkin Müslümanlar tarafından ABD'ye karşı edilmiş sert sözler; terör karşıtı savaşın Afganistan'dan Filipinler'e ve Endonezya'ya kayması. İslamın ve Müslümanların Batı'nın düşmanları olduğuna inanmak kolaydır; ama aynı zamanda yanlıştır. Müslüman dünyasındaki eğilimler üzerine yapılan bu kapsamlı araştırma sorunun İslamın siyasette merkezî bir rol oynayıp oynamayacağı değil, Müslümanların ne istediği olduğunu göstermektedir. Radikalizm ve aşırıcılık üzerine odaklanmak bizim bir başka eğilimi kaçırmamıza neden olur: liberal siyasal İslam. Liberal siyasal İslamın yandaşları insan haklarına ve demokrasiye, toleransa ve işbirliğine vurgu yapar. Otoriter rejimler muhalefeti bastırdıkları ve İslamı demokratik olmayan yönetimlerini meşrulaştırmak adına kullandıkları için çetin bir mücadeleyle karşı karşıyadırlar. Halkın katılımını ve eleştirmesini engelledikleri, seküler ideolojiler de başarısız olduğu için din siyaset içinde merkezî bir rol oynamaya başlamıştır. Aşırılıkçılar ve liberaller arasındaki çatışmanın sonucu siyasal İslamın geleceğini belirleyecektir.

YAKINDA

Yeni çıkan kitaplarımızdan ve
kampanyalardan haberdar olmak için;

goo.gl/akpJyS
linkini ziyaret edin

veya aşağıdaki kare barkodu
akıllı telefonunuza okutun

www.eksikitaplar.com